



I'M YOUR MAN
ŽIVOT LEONARDA COHENA

PROSTOR

SYLVIE SIMMONSOVÁ



Sylvie Simmonsová
I'm Your Man
Život Leonarda Cohena

PROSTOR

SYLVIE SIMMONSOVÁ
I'M YOUR MAN
ŽIVOT LEONARDA COHENA

přeložil Pavel Pokorný

PROSTOR | PRAHA | 2020

Originally published under the title *I'm Your Man. The Life of Leonard Cohen*

Copyright © 2012 by Sylvie Simmons

Czech edition © PROSTOR, 2020

Translation © Pavel Pokorný, 2020

Cover photo © Terry O'Neill, 1990, Getty Images

ISBN 978-80-7260-441-8

Pro N. A. s láskyplnou vzpomínkou

To, jak něco děláš, vypovídá o tom, jak děláš všechno.

TOM WAITS

Prolog

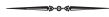


Je to elegantní, dvorný muž se starosvětskými manýry. Při setkání se ukloní, když opouštíte místnost, vstane. Pečuje o vaše pohodlí a nedává nijak najevo, že se možná sám pohodlně necítí. Jen z toho, že v kapse nenápadně přebírá korálky řeckého růžence, si můžete domýšlet, že se snad potřebuje diskrétně zbavit stresu. Povahou je spíše uzavřený a plachý, ale pokud to okolnosti vyžadují, dokáže zakročít důstojně i s humorem. Svá slova pečlivě váží, jako básník či politik. Umí ocenit jejich zvuk, vyjadřuje se precizně, ale zároveň má talent a cit pro dvojsmysly a tajemno. Odjakživa má rád mlčení a záhady. V jeho vyjadřování je cosi spikleneckého, což platí i pro jeho písně. Vzbuzuje dojem, že vám sděluje důvěrná tajemství.

Je uměřený, není na něm nic nestřídmého. A je menší, než byste čekali. Vypadá úhledně. Člověka mimoděk napadne, že by mu slušela uniforma, má ale na sobě oblek. Tmavý, dvouřadový, s tenkým jehlovým proužkem. Jestli není šitý na míru, rozhodně tak vypadá.

„Má drahá,“ pronese Leonard, „já jsem se v obleku narodil.“

Narozen v obleku



Když jsem s tebou
 chce být takovým hrdinou
 jakým jsem chtěl být
 když mi bylo sedm
 dokonalým chlápkem
 zabijákem

„Proto píšu“, *Výbor z poezie**

Za synagogou, která zabírá většinu bloku, řidič odbočil z hlavní ulice, minul kostel svatého Matěje na protějším rohu a zamířil do kopce. Vzadu ve voze seděla atraktivní, elegantně oblečená sedmadvacetiletá žena s výraznými rysy a v náručí držela novorozeného syna. Ulice, kterými projížděli, byly úpravné a dobře udržované, a totéž platilo i pro stromy. U takhle velkých domů z cihel a kamene by se člověk mohl bát, že se zhroutl už jen pod vahou vši té nadutosti, ale tyhle budovy se naopak jakoby vznášely po úbočí kopce vzhůru. Přibližně v polovině svahu řidič zatočil na postranní cestu a zastavil na konci ulice. Dům na adrese Belmont Avenue 599 byl rozlehlý, mohutný a vyhlížel

* Leonard Cohen, „Proto píšu“, v: *Výbor z poezie*, přel. Pavel Šrut, Mladá fronta, Praha 1998, str. 63.

formálně. Postavili jej v anglickém stylu, tmavé cihly zjemňovala vpředu bíle rámovaná veranda a vzadu Murray Hill Park – čtrnáct akrů trávníků, květinových záhonů a stromů. Na jedné straně se otevíral široký výhled na řeku svatého Vavřince, na druhé straně se rozkládalo centrum Montrealu. Řidič vystoupil, otevřel zadní dveře a malého Leonarda vynesli po bílých schodech domů.

Leonard Norman Cohen se narodil 21. září 1934 v Královské Viktoriině nemocnici, v mohutné budově ze šedivého kamene v zámožné čtvrti Mount Royal v Montrealu. Podle nemocničních záznamů se narodil v pátek ráno, ve tři čtvrtě na sedm. Z historického hlediska se tak stalo mezi velkou hospodářskou krizí a druhou světovou válkou. Když si odpočítáme devět měsíců, zjistíme, že Leonard byl počat během jedné z těch subarktických zim, které se v jeho rodném městě dostavují se spolehlivou pravidelností a silou, a to někdy v době mezi koncem chanuky a Božím hodem vánočním. Chlapec vyrůstal v domě plném obleků.

Jeho otec Nathan Cohen byl zámožný kanadský Žid, majitel přepychového obchodu s oblečením. Společenský oděv značky Freedman Company byl pojem a Nathan se rád oblékal formálně i při neformálních příležitostech. Pokud šlo o obleky, měl stejný vkus, jaký projevil při výběru domu, tedy upřednostňoval tradiční anglický styl. K obleku nosil psí dečky a květinu v klopě, a pokud to jeho aktuální zdravotní stav vyžadoval, opíral se při chůzi o vycházkovou hůl se stříbrnou rukojetí. Leonardova matka Masha Cohenová byla o šestnáct let mladší než její muž. Byla dcerou ruského rabína a v Kanadě žila zatím jen krátce. S Nathanem se vzali v roce 1927, nedlouho poté, co dorazila do Montrealu. O dva roky později porodila první z jejich dvou dětí, Leonardovu sestru Esther.

Na nejstarších fotografiích Leonardových rodičů je Nathan ramenaťý, podsaditý muž s hranatou tváří. Štíhlejší Masha jej o hlavu převyšuje a její postava je v kontrastu s ním samá oblina. Výraz jejího obličej je zároveň dívčí a vznosný, zatímco Nathan se tváří přísně a zachmuřeně. Od hlavy rodiny se tenkrát u fotografa samozřejmě taková póza očekávala, nicméně je jisté, že Nathan byl skutečně rezervovanější a více poangličtěný než jeho vřelá a emotivní ruská manželka. Malý

Leonard, baculatý a podsaditý, byl zprvu i hranatou tváří podobný spíše otci, ale jak vyrůstal, začal se podobat matce. Tvář se mu protáhla, měl husté vlnité vlasy i její šikmé, hluboké a tmavé oči. Po otci zdědil menší postavu, smysl pro pořádek, vystupování a lásku k oblekům, po matce zas osobní kouzlo, melancholii a vztah k hudbě. Masha si doma pořád zpívala – ani ne tak anglicky, spíše rusky a v jidiš, dojemné lidové písničky, které se naučila jako holčička. Měla pěkný kontraalt a zpěvem za doprovodu imaginárních houslí se dokázala přivést z veselosti do smutku a opět zpátky. Leonard ji charakterizoval slovem „čechovovská“.¹ „Upřímně se smála a upřímně plakala,“² řekl o ní. Střídal emoce v rychlém sledu. Masha Cohenová nebyla nostalgická žena, neměla ve zvyku mluvit o zemi, kterou opustila, ale svou minulost si nesla v těch písničkách.

Ve čtvrti Westmount bydleli zámožní příslušníci vyšších společenských tříd, kanadští angličtí protestanti a kanadští Židé druhé či třetí generace. V Montrealu, kde v mnoha ohledech vládla separace a izolace, spojovalo Židy a protestanty už jen to, že nepatřili k Francouzům ani ke katolíkům. V šedesátých letech přinesla do Quebecu „tichá revoluce“ řadu politických a kulturních změn a francouzština se zde stala jediným oficiálním jazykem, ale za časů Leonardova dětství to ještě ve Westmountu chodilo jinak a francouzsky u nich doma mluvili jen pomocníci v domácnosti. Cohenovi měli služku Mary, ale to byla irská katolička. Měli také chůvu, Leonard se sestrou jí říkali „chůvička“, a zahradníka jménem Kerry, černocho, který plnil současně i roli rodného šoféra. (Nathanův mladší bratr Horace zaměstnával Kerryho bratra v obdobné dvojí roli.) To, že Leonard pocházel z lepších poměrů, není žádné tajemství. Leonard nikdy nepopíral, že se uměl narodit, nezapíral svůj původ či jméno, nehrál si na něco, co není. Cohenovi na tom byli dobře, i když by se ve Westmountu našly i bohatší rodiny. Ve srovnání s honosnými sídly ve čtvrti Upper Belmont byl jejich dům sice velký, ale těsně sousedil s tím vedlejším. Cohenovi si sice mohli dovolit šoféra, ale jezdili pontiakem, ne cadillakem.

Nicméně pokud šlo o prestiž, byli na tom Cohenovi tak, že se jim rovnal jen málokdo. Leonard se narodil do respektované a důležité rodiny, jedné z nejprominentnějších židovských rodin v celém Montrealu. Jeho

předkové v Kanadě budovali synagogy a zakládali noviny. Financovali a spravovali spoustu židovských filantropických společností a sdružení. První Leonardův předek, který imigroval do Kanady, byl jeho pradědeček Lazarus Cohen. Narodil se ve čtyřicátých letech devatenáctého století na území dnešní Litvy, která byla tehdy součástí Ruska. Rabínská škola ve městě Vilkaviškis, kde učil, patřila mezi nejrigoróznější ješivy v Polsku. Lazarusovi bylo něco přes dvacet, když opustil manželku a novorozeného syna a pustil se do světa za štěstím. Po krátkém pobytu ve Skotsku nasedl na loď mířící do Kanady. V městečku Maberly v kanadské provincii Ontario se vypracoval ze skladníka dřeva až na majitele společnosti L. Cohen a syn. Firma obchodovala s uhlím a syn, uvedený v názvu společnosti, byl Lyon, budoucí Nathanův otec – Lazarus byl zprvu v Maberly sám, ale po dvou letech za ním dorazila manželka se synem. Rodina se později přestěhovala do Montrealu, Lazarus zde vedl slévárnu mosazi a založil úspěšnou bagrovací společnost.

Když Lazarus Cohen v roce 1860 dorazil do Kanady, žilo zde velmi málo Židů. V polovině devatenáctého století jich v celém Montrealu nebylo ani pět set. V osmdesátých letech, když Lazarus začal vést kongregaci při synagoze Ša'ar ha-šamajim, jich už bylo přes pět tisíc. Pogromy v Rusku vyvolaly imigrační vlnu a do konce století se počet Židů v Kanadě zdvojnásobil. Montreal se stal centrem kanadských Židů a Lazarus se svým biblicky dlouhým bílým vousem a nepokrytou hlavou byl v této komunitě známou postavou. Kromě toho, že nechal vybudovat synagogu, také založil a vedl řadu organizací podporujících nově přichozí Židy i ty, kteří se k imigraci teprve chystali. Jménem montrealské Židovské kolonizační společnosti se dokonce vypravil do Palestiny, kde už od roku 1884 vlastnil pozemky. Lazarův mladší bratr Tzvi Hirsch Cohen, který jej brzy do Kanady následoval, se stal v Montrealu vrchním rabínem.

Když v roce 1914 Lyon Cohen převzal po svém otci vedení kongregace při synagoze Ša'ar ha-šamajim, šlo o největší kongregaci ve městě, jehož židovská populace už mezitím vyrostla na přibližně čtyřicet tisíc. V roce 1922 už byla kongregaci stará synagoga malá, takže se přestěhovali do nové budovy ve Westmountu – zabírala skoro celý blok

a z domu na Belmont Avenue to bylo jen pár minut cesty z kopce. Dvanáct let nato zde nechali Nathan a Masha Cohenovi zapsat svého syna do „Registru narození společenstva anglických, německých a polských Židů v Montrealu“. Vybrali Leonardovi židovské jméno Eliezer, což znamená „Bůh je pomoc“.

Lyon Cohen byl stejně úspěšný obchodník jako jeho otec, věnoval se oděvům a pojišťovnictví. Podobně jako Lazarus sloužil i své komunitě. Ještě mu ani nebylo dvacet, když ho jmenovali jednatelem Anglo-židovského spolku. Založil židovské komunitní středisko a sanatorium, organizoval pomoc obětem pogromů. Měl významné postavení v Institutu barona de Hirsch, v Židovské kolonizační společnosti a v první kanadské sionistické organizaci. Vydal se do Vatikánu, aby jako zástupce židovské obce jednal s papežem. Patřil k zakladatelům *Jewish Times*, prvních kanadských anglicko-židovských novin, do nichž občas přispěl článkem. V šestnácti letech napsal divadelní hru s názvem *Esther*, kterou režíroval a zahrál si v ní. Leonardovi byly dva roky, když Lyon zemřel, takže svého dědečka nepoznal, ale cítil k němu silný vztah, který se prohluboval s tím, jak Leonard stárnul. Lyonovy životní zásady, pracovní morálka a víra v „aristokracii intelektu“³ jak to Lyon nazýval, se shodovaly s Leonardovým přesvědčením.

Lyon byl také oddaný kanadský patriot. Když vypukla první světová válka, začal mezi montrealskými Židy agitovat pro vstup do kanadské armády. Jako první se přihlásili jeho synové Nathan a Horace – třetí syn Lawrence byl na to ještě příliš mladý. Nadporučík Nathan Cohen, číslo 3080887, patřil mezi první židovské důstojníky kanadské armády. Leonard měl moc rád fotografie svého otce v uniformě, ale když se Nathan vrátil z války, jeho zdravotní stavu se postupně zhoršoval, až skončil jako invalida. Možná proto Nathan, ačkoliv byl prvorozený syn prvorozeného syna, nenavázal na rodinnou tradici ani pokud šlo o vedení kongregace při synagoze, ani v jiných ohledech. I když byl úředně vzato šéfem firmy Freedman Company, ve skutečnosti obchod vedl jeho bratr Horace. Nathan na rozdíl od předků nebyl ani intelektuál, ani náboženský učenec. Tmavé dřevěné police v domě na Belmont Avenue sice skrývaly impozantní sbírku v kůži vázaných slavných básníků – Chaucera, Wordswortha, Byrona –, jejichž díla dostal

Nathan darem k *bar micva*, ale hřbety těch knih se poprvé otevřely až ve chvíli, kdy si v nich začal číst Leonard. Jak vzpomínal, Nathan dával přednost časopisu *Reader's Digest*, ale „měl ušlechtilé srdce; byl to gentleman.“⁴ Pokud šlo o náboženství, Nathan byl „konzervativní Žid bez fanatismu, ideologie a dogmat. Jeho život tvořily čistě jen rodinné zvyky a svazky s komunitou.“ O náboženských záležitostech se v Nathanově domě nediskutovalo, ba ani se na ně nemyslelo. „Mluvili jsme o tom asi tak, jako ryby mluví o tom, že jsou ve vodě.“⁵ Prostě to tak bylo. Byla to jeho tradice, jeho lid.

Mashin otec, rabín Solomon Klonitzki-Kline, byl významný náboženský učenec. V litevském Kovnu (Kaunas), nějakých osmdesát kilometrů od města, kde se narodil Lazarus, vedl školu zabývající se studiem Talmudu. Sepsáním knih *Lexikon hebrejských homonym* a *Tezaurus talmudských interpretací* si vydobyl přezdívku „sar ha-dikduk“, kníže gramatiků. Když už se vinou protizidovských perzekucí nedalo v Litvě žít, vydal se do Spojených států, kde žila jedna z jeho dcer provdaná za Američana. Masha imigrovala do Kanady, kde si našla práci jako chůva, a když jí vypršelo pracovní povolení, Solomon se obrátil pro pomoc na svého amerického zete a jeho prostřednictvím na vystěhovalecký výbor vedený Lyonem Cohenem. Díky tomu, že se rabín Solomon tímto způsobem spřátelil s Lyonem, se Masha seznámila s Nathanem, kterého si pak vzala.

Malý Leonard znal dědečka Klineho spíše z doslechu než osobně, neboť rabín pobýval většinou spíše ve Spojených státech. Masha synovi vyprávěla, jak lidé cestují stovky kilometrů, aby mohli dědečkovi naslouchat. Také mu řekla, že je slavný jezdec, což Leonarda velmi potěšilo. Užíval si pocit, že má v příbuzenstvu důležité lidi, sám ale jako kluk vynikal spíše fyzickými schopnostmi než intelektem. Plánoval, že až vyroste, půjde na vojenskou akademii, a Nathan mu to schvaloval. Leonard si už představoval, jak bojuje ve válkách a dostává medaile – tak jako otec, než se z něj stal invalida, který někdy jen stěží vyleze do schodů, místo práce se drží doma a pečuje o něj matka. Malý Leonard byl zvyklý, že otec často marodí, ale měl k dispozici důkaz, že Nathan býval bojovník. Nechal si z první světové války revolver, schovával jej ve skřínce u postele. Když byl jednou Leonard doma sám, vklouzl do

ložnice rodičů a zbraň vytáhl. Byla velká, ráže .38, do hlavně měla vyryté otcovo jméno, hodnost a pluk. Leonard ji svíral ve své drobné dlaní, třásl se a v bázní vnímal tu tíhu a dotek chladného kovu na kůži.

Rušný dům číslo 599 na Belmont Avenue, kde vládl řád a pořádek, tvořil středobod světa malého Leonarda. Vše, co mohl jako chlapec potřebovat či chtít, se odehrávalo v těsné blízkosti tohoto domu. Všichni strýčkové a bratřenci bydleli v okolí. Do synagogy, kam chodil s rodiči v sobotu ráno, v neděli do nedělní školy a dvě odpoledne v týdnu do hebrejské školy, to bylo pěšky kousek cesty z kopce. Stejně blízko to měl i do školy – na základní Roslyn Elementary School a pak na střední Westmount High School. Park, kam si v létě chodil hrát a v zimě otiskovat do sněhu andělíčky, měl hned pod oknem své ložnice.

Židovská komunita ve Westmountu držela těsně při sobě. Byla to minoritní komunita v prostředí tvořeném anglickými protestanty, kteří byli také menšinou, byť silnou, ve městě a provincii obydlené francouzskými katolíky. A dokonce i oni byli v Kanadě menšinou. V takovém prostředí se každý cítí v nějakém ohledu vyděděncem a každý má pocit, že je součástí něčeho důležitého. Bylo to „romantické, konspirativní duchovní prostředí“, řekl Leonard. Bylo to prostředí „krve, půdy a osudu“. „To je terén, ve kterém jsem vyrůstal“, řekl, „a je pro mě zcela přirozený.“⁶

V Leonardově okolí nežili Židé živící se rukama, taková se usazovali na druhém konci Montrealu, kolem Saint-Urbain, odkud pocházejí náměty pro knihy Mordecaie Richlera. Leonardova komunita ale nebyla tak hermeticky uzavřená, jak se mohlo zdát. Kříž na vrcholu kopce Mount Royal, služka Mary, která se v jednom kuse křížuje, velikonoční a vánoční oslavy ve škole, to vše patřilo do jeho světa právě tak jako svíčky, které jeho otec zapaloval v pátek večer na počátku šabat, či jako imponující synagoga pod kopcem, kde na stěně visely velké zarámované portréty Leonardova pradědečka a dědečka. Upřené pohledy zvěčnělých předků mu připomínaly jeho významný původ.

Leonard to popsals jako „intenzivní rodinný život“.⁷ Cohenovi se scházeli často – v synagoze, v práci, jednou za týden na návštěvě u Leonardovy babičky z otcovy strany. „V sobotu ve čtyři hodiny odpoledne vždycky babiččina věrná služka Martha přivezla na čajovém vozíku

konvici, sendviče, koláče a sušenky," vzpomíná David Cohen, o dva roky starší Leonardův bratranec, který s ním hodně kamarádil. „Nechodilo to tak, že by někoho zvala nebo že by se někdo ptal, jestli může přijít. Prostě se vědělo, že přijímá. Zní to hodně archaicky, ale bylo to něco.“ Leonardova babička měla být v jednom z honosných domů v ulici Sherbrooke Street ve čtvrti Atwater. Tady končily všechny průvody, které se v Montrealu konaly. „Průvod na svatého Jana Křtitele," říká David Cohen, „ten býval ohromný, než se v Montrealu zkomplikovala politická situace. Dívali jsme se na něj z babiččina bytu, velkým, krásným oknem v obývacím pokoji.“ Babička byla v mnohém tradiční viktoriánská dáma, „ale, i když to zní archaicky a staromódně, byla vážně správná.“ Na Leonarda měla velký vliv, její čajové dýchánky později popsal ve svém prvním románu *Oblíbená hra*.

V této knize sice Leonard vylíčil starší členy své rodiny jako seriózní a strojené, ale všichni takoví nebyli. Mezi rázovitější příbuzné patřil kupříkladu bratranec Lassy, tedy Davidův starší bratr Lazarus. Podle Leonarda to byl „světák, znal všechny revuální zpěvačky, chodil po nočních klubech a kabaretech“.⁸ Pak tu byl také bratranec ze starší generace Edgar, Nathanův bratranec, podnikatel s literárními sklony. O mnoho let později napsal Edgar H. Cohen knihu *Mademoiselle Libertine: portrét Ninon de Lenclos*, která vyšla v roce 1970. Je to životopis kurtizány ze sedmnáctého století, spisovatelky a múzy, mezi jejíž milence patřili Voltaire a Molière a která po období stráveném v klášteře založila školu, kde se mladí francouzští šlechtici učili erotické techniky. Jak řekl David Cohen, Leonard a Edgar si byli „velmi blízcí“.

Leonard vedl pohodlný a bezpečný život v nepohodlné a nebezpečné době. Několik dnů před jeho pátými narozeninami Německo napadlo Polsko a začala druhá světová válka. Ani v Leonardově okolí nebyl klid, v roce 1942 došlo na bulváru St. Lawrence Boulevard k antisemitskému útoku. Tahle ulice, které místní říkali prostě Hlavní třída, tvořila tradiční dělicí čáru mezi anglickým a francouzským Montreallem. Útok vedlo francouzské nacionalistické hnutí, do kterého patřili podporovatelé vichistického režimu ve Francii. Tato organizace propagovala absurdní myšlenky, například tvrzení, že Židé ovládli oděvní průmysl, aby zdrženlivé frankofonní Kanadanky nutili nosit „neslušné

oděvy newyorského stylu“.⁹ Útočníci vymlátili několika židovským obchodům a lahůdkářstvím výlohy a počmárali stěny rasistickými nadávkami. Sedmiletý hoch ve Westmountu ale žil v jiném světě, seděl v pokoji a četl si Supermana. „Evropa, válka, sociální střety – nic z toho se nás jakoby netýkalo,“¹⁰ řekl.

Dětství mu bezstarostně plynulo, dělal to, co po něm chtěli – myl si ruce, slušně se choval, ke stolu chodil ustrojený, dobře se učil, hrál hokej, čistil si boty a na noc si je rovnal pod postel. Neprojevoval žádné znepokojivé známky svatosti či geniality, ani melancholie. Na filmových záběrech, které pořídil Nathan jako nadšený amatérský kameraman, vidíme šťastného chlapce, který s úsměvem od ucha k uchu šlape ulicí na tříkolce, prochází se ruku v ruce se sestřičkou a hraje si se svým psem – černým skotským teriérem jménem Tinkie. Matka mu napřed chtěla dát důstojnější jméno Továryš, soudruh, ale otec to zamítl. Nathan si uvědomoval, že Masha svým ruským původem, přízvukem, špatnou angličtinou a výraznou osobností nezapadá do malé, poangličtění kanadské židovské komunity. „Nepovažovalo se za vhodné projevat v jakémkoliv ohledu nepřiměřenou náruživost,“ řekl Leonard. Přitahovat pozornost se také nedoporučovalo. „Učili nás, jak se chovat,“ popsal to bratranec David.

V lednu 1944 Leonardův otec ve věku padesáti dvou let zemřel. Leonardovi bylo devět. O čtrnáct let později tu událost popsal ve dvou nepublikovaných povídkách nazvaných „Ceremonie“ a „Narozeniny mé sestry“.¹¹ „Oznámila nám to chůvička,“ napsal. Chůva, usazená u kuchyňského stolu s rukama v klíně, řekla Leonardovi a Esther, že dnes nepůjdou do školy, protože otec v noci zemřel. Řekla jim, že mají být potichu, protože matka ještě spí. Pohřeb bude zítra. „Pak mi došlo, co je to za den,“ napsal Leonard. „Zítra to ale nemůže být, chůvičko. Zítra má sestra narozeniny.“

Den nato se v devět hodin ráno dostavilo šest mužů, kteří přenesli rakev do obývacího pokoje a položili ji ke kožené chesterfieldovské pohovce. Na matčin pokyn služka potřela všechna zrcadla v domě mýdlem. V poledne začali přicházet smuteční hosté – příbuzní a zaměstnanci firmy. Sklepávali si sních z bot, otřepávali svrchníky. Rakev byla otevřená a Leonard nahlédl dovnitř. Nathan byl zahalený ve stříbrném

modlitebním pláští, ve tváři bílý, s černým knírem. Leonarda napadlo, že otec vypadá rozmrzele. Strýc Horace, který společně s Nathanem vedl firmu Freedman Company a který spolu s ním bojoval v první světové válce, Leonardovi zašeptal: „Musíme být jako vojáci.“ Večer se Esther Leonarda zeptala, jestli měl odvalu podívat se na mrtvého otce. Oba si řekli, že se podívali, a shodli se na tom, že mu někdo určitě načernil knírek. Obě Leonardovy povídky končí stejně: „Nebřeč, řekl jsem jí. Myslím, že to byla moje hvězdná chvíle. Prosím, nebřeč. Máš narozeniny.“

Třetí verzi této události popisuje *Oblíbená hra*. Tento popis je nejvývážnější, zčásti protože Leonard od vzniku těch raných povídek jako spisovatel znatelně vospěl. Svou roli ale hraje i to, že si tentokrát zachoval odstup a popsal děj z pohledu fiktivní postavy (i když Leonard potvrdil, že se to stalo tak, jak to v knize vylíčil).¹² Tentokrát ta epizoda končí tak, že chlapec den po pohřbu sebere v otcově ložnici jednoho otcova motýlka, rozřízne jej a schová dovnitř papírek, na který něco napsal. Další den provede svůj vlastní tajný obřad, při kterém vykopá díru a pohřbí motýlka v zahradě pod sněhem. Leonard o tom papírku řekl, že to byla první věc, kterou napsal. Řekl také, že už se nepamatuje, co to vlastně bylo, a že „celé roky překopával zahradu a hledal. Možná už nic jiného nedělám – jenom hledám ten papírek.“¹³

Leonard tehdy poprvé v životě udělal z psaní rituál. Ten skutek je natolik plný symboliky, že to člověka skoro svádí brát jeho větu z interview v roce 1980 doslova, pravděpodobnější ale je, že jde prostě o jeden z mnoha jeho povedených obrátů, které v rozhovorech vždy rád používal. Děti často tíhnou k mystice a tajným obřadům. Leonard také řekl, že se jako chlapec „nijak zvlášť nezajímal o náboženství“, až na to, když si „několikrát šli poslechnout sbor“,¹⁴ ale přitom si byl dobře vědom toho, že je Kohen, příslušník kněžské kasty, po otcovské linii potomek Mojžíšova bratra Árona, a tedy zrozen k plnění kněžského úřadu. „Když mi řekli, že jsem Kohen, věřil jsem tomu. Nebral jsem to jako nějakou bezvýznamnou informaci,“ řekl. „Prožíval jsem to. Chtěl jsem být tím, kdo zvedl Tóru... Byl jsem malý kluk a hltal jsem všechno, co mi o těchhle věcech říkali.“¹⁵

Přitom ale jako dítě projevoval v synagoze, kterou založili jeho

předkové, pramálo zájmu. Hebrejská škola ho podle jeho vlastních slov „nudila“ a Wilfred Shuchat, který byl od roku 1948 v synagoze Ša'ar ha-šamajim rabínem, to jen potvrdil. Podle vzpomínek starého pána byl Leonard „docela normální“ žák, „ale studium ho nezajímalo. Zajímal se hlavně o sebe, o to, jak vykládat věci kolem sebe. Byl velmi kreativní.“

Leonard kvůli otcově smrti ani neplakal, víc truchlil, když mu o několik let později zemřel pes Tinkie. „Neměl jsem pocít nějaké hluboké ztráty,“ řekl při interview v roce 1991. „Snad protože otec byl během celého mého dětství vážně nemocný. Připadalo mi přirozené, že zemřel. Byl slabý a zemřel. Možná jsem necitlivý.“¹⁶

Je pravda, že od léta předchozího roku byl Nathan několikrát hospitalizován v Královské Viktoriině nemocnici. Sice to může vypadat, že otcova smrt na Leonarda nijak zvlášť nezapůsobila, ale v devíti letech už nebyl tak malý, aby to na něj nemělo vliv. Někde uvnitř ho to jistě změnilo. Snad si poprvé uvědomil pomíjivost života nebo smutnou moudrost, prasklinu, kterou pronikla nejistota či osamění. Podle toho, co Leonard kdy řekl či napsal, si během této důležité životní epizody v dětství uvědomoval především to, jakou změnu postavení to pro něj znamená. Zatímco otcovo tělo leželo v rakvi v obývacím pokoji, strýc Horace si ho vzal stranou a řekl mu, že on, Leonard, je teď hlavou rodiny, a že je tedy zodpovědný za ženy – za matku a čtrnáctiletou sestru Esther. „Byl jsem na to hrdý,“ napsal Leonard v „Ceremoniích“. „Cítil jsem se jako požehnaný mladý princ nějaké lidem milované dynastie. Byl jsem nejstarší syn nejstaršího syna.“¹⁷

Dům plný ženských

Na počátku dospívání se Leonard začal intenzivně zajímat o hypnózu. Získal útlou knížečku kapesní velikosti. Autor byl anonymní a dlouhý titul sliboval *25 lekcí v hypnóze: jak se stát odborníkem na manipulaci*. Knížka o sobě tvrdila, že je to „nejdokonalejší, nejkompletnější, nejsnadnější a nejúplnější KURZ na světě, zaměřený na léčbu magnetismem, telepatii, čtení myšlenek, jasnovidickou hypnózu, mesmerismus, živočišný magnetismus a podobné vědy“. Na obálku, pod primitivní kresbu viktoriánské dámy zhypnotizované mužem s divoce rozčuchanými vlasy a knírem, napsal Leonard inkoustem co nejkrasopisněji své jméno a pustil se do studia.

Ukázalo se, že má pro mesmerismus vrozený talent. Od počátku se mu dařilo s domácími zvířaty, takže přistoupil k pokusům s pomocnicí v domácnosti a jako první lidský objekt použil služku. Mladá žena podle jeho pokynů usedla na chesterfieldovskou pohovku, Leonard si k ní přitáhl židli a přesně podle instrukcí v knize jí pomalým a příjemným hlasem řekl, ať se uvolní a dívá se mu do očí. Zvedl tužku a začal s ní služce pomalu pohybovat před tváří, sem a tam, sem a tam, až dívku úspěšně uvedl do transu. Je sporné, zda následujícím krokem Leonard porušil instrukci autora knihy, že jeho nauku lze používat jedině ke studijním účelům, nebo se jí naopak řídil – každopádně dal služce pokyn, aby se svlékla.

Pro dospívajícího Leonarda to musel být úžasný okamžik, ve kterém

se úspěšně prolнула jeho touha po zvládnutí tajemných věd s touhou sexuální. Seděl doma vedle nahé ženy a věděl, že to dokázal *on* – svým talentem, studiem, zvládnutím jisté dovednosti a prosazením své vůle. Když se mu ale nedařilo služku probrat, začal panikařit. Báł se, že by se mohla vrátit domů matka a přistihnout je – i když nás při té představě může napadnout, že to do už tak opojného koktejlu přidává pocit hrozící zkázy, beznaděje a porážky, čímž dostáváme ještě dokonalejší cohenovský mix.

Druhá kapitola učebnice hypnózy působí jako cílená kariérní rada pro budoucího zpěváka a umělce, který měl z Leonarda vyrůst. Varuje totiž před sebemenší lehkovážností a přikazuje: „Vaše rysy musí být pevné, rozhodné a vážné. Při všech úkonech buďte tiší. Stále ztišujte hlas, až do pouhého šepotu. Dělejte kratší či delší odmlky. Budete-li spěchat, selžete.“¹

Když bylo Leonardovi přes dvacet, vyličil tu příhodu v *Oblíbené hře* slovy: „Ještě nikdy neviděl ženu tak dokonale nahou. [...] Udivený, šťastný a polekaný stál před všemi duchovními autoritami vesmíru [...] Pak se znovu posadil a zíral na ni jako Cortéz na svůj nový oceán. Na tohle tedy čekal tak dlouho. Nezklamalo ho to, tak jako nikdy nic.“² I když je ten zážitek v románu připisán jeho fiktivnímu alter egu, je těžké brát to jinak, než že jde o skutečné Leonardovy pocity. O desetiletí později řekl: „Myslím, že nic nepřekoná to, když muž poprvé spatří nahou ženu. Myslím, že je to chvíle, kdy u něj stojí Eva, je ono ráno a na její kůži jsou krůpěje rosy. A myslím, že tohle je to hlavní, co se tají ve fantazii každého muže. Všechna ta smutná dobrodružství v pornografii, v lásce a v písních jsou jen kroky na cestě mířící k té posvátné vizi.“³ Ta služka náhodou hrála na ukulele. Leonardovo fiktivní alter ego ten nástroj změnilo na loutnu a z té dívky udělalo anděla. A každý ví, že nazí andělé mají klíče od brány k božskému.

„Leonard si pořád stěžoval, že tu nejsou žádné holky. Že si tu nemůže najít holku,“ říká Morton Rosengarten. „A vždycky to myslel vážně.“ Rosengarten je sochař a Leonardův nejstarší přítel. Posloužil jako

* Leonard Cohen, *Oblíbená hra*, přel. Tomáš Hrách, Argo, Praha 1998, str. 49.

předloha pro postavu Krantze, nejlepšího přítele protagonisty *Oblíbené hry*. Mort má rozedmu plic a musí používat kyslíkový přístroj, jehož vrnění svým tichým hlasem stěží přehluší. „Musíte mít na paměti,“ pokračuje, „že jsme tenkrát vyrůstali v totálně segregovaném prostředí. Ve škole chodili chlapi do jedné části budovy a dívky do druhé, takže jsme s nimi nepřicházeli vůbec do styku. A protože jsme chováním nezapadali do konvenční společnosti našich vrstevníků ve Westmountu, neměli jsme šanci ani u těchhle holek, protože si hlídaly každý krok. Ale mně vždycky připadalo, že Leonard má štěstí – že o ženách ledacos ví a rozumí jim, protože žije v domě plném ženských. Měl tam sestru Esther a matku. Já jsem o ženách nevěděl vůbec nic, měl jsem jen bratra a moje matka nevyzradila žádné tajemství o tom, jaké ženy jsou. Takže jsme si na to pořád stěžovali.“

Rosengarten žije poblíž Parc du Portugal, u Hlavní třídy, v malém, rozviklaném dvoupodlažním řadovém domě s vanou v kuchyni. Když se sem před čtyřiceti lety nastěhoval, byla to dělnická čtvrť plná přistěhovalců. Teď jsou tu sice vidět módní butiky a kavárny, svědčící o tom, že zde nyní žijí bohatší vrstvy, ale pořád tu najdeme i stará židovská lahůdkářství s umakartovými pulty, do kterých Mort a Leonard často chodili. Tenhle svět byl velmi odlišný od jejich bohatého domova ve Westmountu. Mort vyrůstal ve čtvrti Upper Belmont, což bylo od domu Cohenovic rodiny v Lower Belmontu jen půl kilometru, ale ta krátká vzdálenost znamenala vyšší společenskou vrstvu. Dnes už jsou všechny ty peníze tytam, ale Rosengartenovi bývali velmi bohatí. Měli dva cadillaky a venkovskou usedlost v Eastern Townships, sto kilometrů od Montrealu. Leonard se s Mortem seznámil a spřátelil na neutrálním území v době, když bylo Mortovi deset a Leonardovi devět let. Bylo to na letním táboře v červnu 1944, pět měsíců po smrti Leonardova otce.

Cohenovi mívali vždycky ve zvyku jezdit společně na léto do Spojených států k moři, do Maine. Ale v letech 1940 a 1941 byla Kanada ve válce s Německem, zatímco Spojené státy se ještě do války nezapojily, a ve Státech platila měnová omezení, kvůli kterým Kanadáné raději trávili dovolené doma. Oblíbeným letoviskem byla Laurentinská pahorkatina severně od Montrealu. Spisovatel Mordecai Richler ji

vyličil jako „opravdový židovský ráj – pohoří Catskill Mountains horší kategorie.“⁴ V mnoha tamních hotelích a hostincích brebentili v jidiš staří pánové s jarmulkami, zatímco přes silnici leželo travnaté hřiště na kuželky, kam zase chodili „gójové“. Pro děti v Leonardově věku tu byla k dispozici spousta letních táborů u jezer kolem města Sainte-Agathe. Tábor Hiawatha nabízel mládeži obvyklé menu skládající se z čerstvého vzduchu, srubů, společných sprch, zálesáctví, hřišť a bodavého hmyzu. „Bylo to děsné,“ vzpomíná Rosengarten procítěně. „Jejich hlavní starost byla ubezpečit rodiče, že vás tam rozhodně nepotká nic dobrodružného. Já jsem tam tvrdnul několik roků, ale Leonarda tam poslali jen jedno léto – jeho matka pak přišla na rozumnější tábor, kde člověka naučili plavat a jezdit na kánoi.“ Leonard plaval dobře a rád. Rozepsaná útrata z tábora Hiawatha z roku 1944 Rosengartenovo chmurné líčení tamních aktivit jen potvrzuje: Leonardovo kapsné padlo na stánek s občerstvením, psací potřeby, známky, holiče a lístek na vlak domů.⁵

Leonard a Mort ale měli společného víc než jen to, že pocházeli z bohatého židovského Westmountu. Oběma chyběl v životě otcovský vzor – Leonardovi otec zemřel a ten Mortův často nebýval doma. A jejich matky byly, alespoň podle společenských norem platících ve čtyřicátých letech v židovském Westmountu, nekonvenční. Mortova matka pocházela z dělnického prostředí a považovala se za „moderní“, Leonardova byla imigrantka z Ruska, vdova po podstatně starším muži. K odlišnosti od ostatních matek v izolované komunitě by bohatě stačil už jen její neobvyklý přízvuk a sklon k přehnaným emocím, ale Masha byla navíc ještě atraktivní mladá vdova, která se nápadně strojila. Když o čtyři roky později začali Leonard a Mort chodit na stejnou střední školu, jejich přátelství ještě zesílilo.

Střední škola Westmount High School sídlila v rozlehlé budově ze šedého kamene obklopené bohatým trávníkem. V erbu měla latinské motto *Dux Vitae Ratio* (průvodcem života je myšlenka) a naoko vypadala, jako by se vyplížila z Cambridge a do Kanady narychlo přiletěla pod rouškou noci poté, co ji po několika staletích přestalo bavit tvarovat myslí prominentních britských hochů. Ve skutečnosti to byla relativně nová protestantská škola založená v roce 1873 v nesrovnatelně

skromnější budově, i tak ovšem patřila mezi nejstarší anglicky vyučující školy v Quebecu. Když na ni chodil Leonard, židovští žáci zde tvořili něco přes čtvrtinu. Panovalo tu ovzduší náboženské tolerance či spíše netečnosti. Žáci křesťanského a židovského původu se mísili a stýkali, navštěvovali vzájemně své večírky. „Když byly židovské svátky, měli jsme volno, ale slavili jsme i ty křesťanské,“ vzpomíná Leonardova spolužačka Rona Feldmanová. „Spousta z nás chodila zpívat do křesťanského sboru a hrála ve vánočních hrách.“ Leonarda denně doprovázela do školy chůva, i když to podle Rosengartenových slov bylo „jen blok pěšky – ale Leonardova rodina velmi dbala na formálnost.“ A jako katolička vzala chůva chlapce s sebou i do kostela. „Miluji Ježíše,“ řekl Leonard. „Vždycky jsem ho miloval, už jako malý.“ A dodal: „Nechával jsem si to pro sebe, neudělal jsem to, že bych v *šul* vstal a prohlásil: ‚Miluji Ježíše.‘“⁶

Ve věku třinácti let absolvoval Leonard *bar micva*, židovskou oslavu dospělosti. Sledován zraky strýců a bratranců, nespočetem Cohenů, vylezl v synagoze, kterou založili a vedli jeho předkové, na stoličku, aby viděl na Tóru, a poprvé z ní četl. „Byla u toho spousta jeho příbuzných,“ vzpomíná rabín Shuchat, který Leonarda na *bar micva* připravoval, „ale pro Leonarda to byla těžká chvíle, protože tam chyběl jeho otec.“ Ten by měl podle zvyku pronést tradiční požehnání do dospělosti. Ale byla válka a kdekdo o někoho nebo o něco přišel. „Některé věci, například maso, byly jen na přiděl a na lístky,“ vzpomíná Rona Feldmanová. „Ve škole se prodávaly válečné spořicí známky a třídy mezi sebou každý týden soutěžily, která jich nakoupí víc. Chodila s námi do školy dívka, kterou k nám poslali v rámci programu pro ochranu dětí – posílali děti na různá místa kvůli jejich bezpečí. A všichni jsme znali rodiny, které měly někoho v zámoří v armádě nebo u letectva.“ A když válka skončila, objevily se strašidelné fotografie obětí koncentračních táborů. Když Mort Rosengarten řekl o válce: „Hrozně moc pro nás znamenala,“ měl na mysli Leonarda a sebe. „Byli jsme citliví a rozhodně na nás měla velmi silný vliv.“

Rok 1948 znamenal pro Leonarda konec studia na základní škole Roslyn Elementary School a nástup na Westmount High School. To léto strávil opět na letním táboře, tentokrát se jmenoval Wabi-Kon.

Z Leonardových záznamů víme, že se tam učil plavat a získal diplom bezpečného plavce. Je zde ještě jeden dokument, sepsaný úhledným dětským rukopisem a podepsaný Leonardem a šesti dalšími chlapci. V dohodě stojí: „Neměli bychom spolu bojovat a musíme se snažit spolu lépe vycházet. Měli bychom si věci víc vážit. Měli bychom být lepší kamarádi a mít víc odvahy. Neměli bychom se šikanovat. Nesmíme mluvit sprostě.“⁷ Dokonce sepsali i seznam trestů sahajících od odepřené večeře po to, že půjdou spát o půl hodiny dřív.

Taková chlapecká upřímnost a nevinný idealismus jsou jako z dětských knih Enid Blytonové, nicméně doma, ve své ložnici na Belmont Avenue, myslel Leonard spíš na dívky. Vystříhoval si z matčiných časopisů obrázky modelek a sledoval oknem, jak v Murray Hill Parku vítr zvedá ženám sukně nebo jak jim šaty těsně tiskne na stehna. Na zadních stránkách komiksů zkoumal inzeráty, ve kterých Charles Atlas sliboval neduživým chlapcům jako on postavu svalovce potřebnou k vábení děvčat. Leonard byl na svůj věk drobné postavy; aby to vylepšil, objevil v pubertě nové využití papírových kapesníčků – skládal si je do bot. Vadilo mu, že je menší než spolužáci – některé dívky ve třídě byly o hlavu vyšší než on, zato ale objevil, že je může lákat „historkami a řečmi“. V *Oblíbené hře* o svém alter egu píše: „Začal si sám sebe představovat jako Malého spiklence, Mazaného trpaslíka.“⁸ Podle vzpomínek Rony Feldmanové byl ve skutečnosti Leonard mezi spolužačkami „velice populární“, i když to kvůli jeho malému vzrůstu „hodně dívek bralo spíš tak, že je roztomilý, než že by byl fešák. Pamatuji se, že byl velmi milý. Uměl se usmívat přesně tak jako teď – takovým polovičním úsměvem, trochu plachým. Když se usmál, působilo to velice upřímně. Člověka potěšilo u srdce, když ho viděl usmívat se. Myslím, že ho měli všichni rádi.“

Od třinácti let začal Leonard po večerech vyrážet ven, dva tři večery do týdne trávil osamělými procházkami po zapadlejších ulicích Montrealu. Než vznikla soustava plavebních kanálů podél řeky svatého Vavřince, fungoval Montreal jako důležitý přístav, kde se veškeré zboží směřující

* Leonard Cohen, *Oblíbená hra*, přel. Tomáš Hrách, Argo, Praha 1998, str. 85.

do centrální Severní Ameriky muselo přeložit z oceánských nákladních lodí na menší lodě plující k Velkým jezerům, případně na železnici mířící na západ. Po nocích bylo město plné námořníků, přístavních dělníků a pasažérů z lodí kotvících v přístavu. K jejich obveselení sloužily nespočetné bary, ve kterých nikdo nehleděl na to, že by se podle zákona mělo ve tři ráno zavírat. Noviny lákaly do kabaretů na Saint-Catherine Street, které zahajovaly provoz ve čtyři hodiny v noci a končily před úsvitem. V Montrealu byly jazzové i bluesové kluby, kina, bary, kde hráli quebeckou country and western, i kavárny s jukeboxy, jejichž nabídku znal Leonard nazpaměť.

Své noční toulky popsal někdy koncem padesátých let v nepublikované a nedatované povídce s názvem „Srdce jako jukebox: výňatek z deníku“: „Když mi bylo asi tak třináct, choval jsem se stejně jako mí kamarádi až do chvíle, kdy nastal čas jít spát. Pak jsem se vydával na kilometry dlouhé procházky po Saint-Catherine Street a díval se do kaváren, k mramorovým stolům, kde muži i uprostřed léta nosili svrchníky, miloval jsem noc.“ Popisuje své mladické toulky s chlapčkou nevinností: nakukoval do výloh módních obchodů, „aby se dozvěděl o kouzlech a tricích, o gumových švábech a žertovných bzučácích do dlaně.“ Za chůze si představoval, že je mu přes dvacet, „má na sobě nepromokavý plášť, zpod zmačkaného klobouku staženého do čela září pronikavé oči, v srdci si nosí seznam příkoří, ve tváři má příliš vznešený výraz pro pomstu, po nocích chodí sám zmoklými bulváry a provází ho obdiv davů [...] milován dvěma či třemi půvabnými ženami, které jej nikdy nezískají.“ Snad tím popisoval postavu vyčtenou z nějakého komiksu nebo soukromého detektiva z filmu: malý Leonard už byl znalcem kina. Ale poté, co do té změti představ přihodil i citát z Baudelaira, měl dost sebekritiky na to, aby dodal: „Tohle psaní mě otravuje. Mám dost smyslu pro humor, abych si dokázal představit mladíka, který vystoupí ze Stendhala, aby se oddal sebedramatizaci a pokusil se rozchodit nepříjemnou erekci. Masturbace by možná byla efektivnější a méně únavná.“⁹

Leonard pomalou chůzí míjel pouliční holky, ale ty ho navzdory potřebě a touze v jeho očích přehlížely. Oslovovaly místo něj kolemjdoucí muže a nabízely jim to, po čem Leonard dychtil ze všeho nejvíc. Svět

jeho představivosti se musel v té době ohromně rozrůst – uvědomoval si tu obrovskou šíři nádherných možností, ale zároveň cítil samotu a smutek. Mort Rosengarten, který se k jeho noční toulkám po čase přidal, vzpomíná: „Leonard vypadal mladě a já také, ale tehdy v baru klidně obsloužili i třináctileté holky. Tenkrát bylo možné všechno a taky vládla velká korupce. Spoustu těchhle barů ovládala mafie. Muse-li jste někoho podplatit, abyste dostali licenci, a s tavernami to bylo stejné. To byly v podstatě bary, kde se nalávalo jen pivo a pouze mužům, ženy tam nesměly. Těchhle podniků byla spousta, protože se tam dalo nejlaciněji napít. Když jste tam přišli v šest ráno, měli tam natřískáno. Leonard se nemusel z domu vytrácet, u nich ani u nás doma se nikdo nestaral, kam jdeme a kdy se vrátíme. Ale židovská komunita ve Westmountu byla dost malá, uzavřená, panoval tu silný smysl pro sounáležitost, všichni mladí se tu navzájem znali. Takže chodil na Saint-Catherine Street, aby zažil, co jsme nikdy neviděli nebo by nám to nedovolili.“

Ve stejné době se začaly prohlubovat i Leonardovy hudební schopnosti. S matčinou podporou začal chodit na hodiny klavíru – ne že by v této oblasti projevoval nějaký zvláštní zájem nebo talent, ale protože ho matka povzbuzovala prakticky ve všem a protože chodit na hodiny klavíru se slušelo. Klavír nicméně nebyl první hudební nástroj, se kterým přišel Leonard do styku. Na prvním stupni se učil hrát na plastovou dětskou zobcovou flétnu Bakelite Tonette, ale dlouho u ní nevydržel. Nebavilo ho cvičit doma o samotě to, co po něm učitelka MacDougalová vyžadovala. Víc ho zaujal klarinet, na který hrál na střední škole v kapele společně s Mortem, který unikl hodinám klavíru tím, že si vybral pozoun. Leonard se zapojoval do spousty nepovinných školních aktivit. Zvolili ho předsedou studentské rady, řídil divadelní kroužek a zasedal v redakční radě školní ročenky *Vox Ducum*. Tento časopis se může pyšnit tím, že jako první otiskl Leonardovu povídku. Příběh „Zabít, nebo být zabít“ se na jeho stránkách objevil v roce 1950.

„Leonard byl vždycky velmi výřečný a uměl mluvit před lidmi,“ vzpomínal Rosengarten. Ve zprávě z tábora Wabi-Kon, datované ze srpna 1949, stojí: „Lenny je vůdcem srubu, všichni chlapani ve srubu k němu vzhlíží. Je to nejoblíbenější člen skupiny, se všemi se přátelí a má

ho rád všecken personál.“* Přitom si ho ale spolužáci pamatují i jako plachého chlapce, který se někde o samotě věnoval psaní básniček a pozornost ostatních nevyhledával, spíš se jí vyhýbal. Nancy Bacalová, další blízká přítelkyně, která Leonarda znala od dětství, řekla, že v té době byl „výjimečný, ale tichý. Je v tom zdánlivý protiklad: získával vedoucí postavení přirozeně a nenápadně a přitom byl v podstatě neviditelný. Jeho náruživost a síla se tají pod povrchem.“ Zní to jako neobvyklá kombinace společenského ducha a uzavřenosti, ale zřejmě to fungovalo – a v každém případě tím dokázal zaujmout.

Okamžik velkého třesku v Leonardově životě, momentu, kdy se poezie, hudba, sexualita a touha po spiritualitě prudce spojily a slily, proběhl v roce 1950, mezi jeho patnáctými a šestnáctými narozeninami. Leonard stál před antikvariátem a hrabal se v knížkách, když narazil na *Výbor z poezie Federica Garcíi Lorkey*. Listoval svazkem a zaujala ho báseň „Gazel o ranním trhu“.¹⁰

Při četbě těch veršů mu naskočila husí kůže. Tenhle pocit už zažil, když naslouchal mocným a krásným veršům předčítaným v synagoze – v dalším zdroji tajemství. Lorca byl Španěl, homosexuál, otevřený antifašista, popravený nacionalistickými jednotkami, když byly Leonardovi dva roky. Ale „svět, který mi odhalil, mi byl velmi povědomý“, řekl Leonard. Jeho slova osvětlovala „krajinu, která vám připadá, že jste po ní sami kráčeli“.¹¹ Součástí té krajiny byla i samota. Leonard se to pokusil o tři roky později vysvětlit slovy: „Když se něco řekne určitým způsobem, zdá se, že je v tom obsažen celý vesmír. Netýká se to jen mého srdce, ale všech srdcí – samota se rozplyne a cítíte se jako rozbolavělé stvoření uprostřed rozbolavělého vesmíru, a ta bolest je v pořádku. Nejenže je v pořádku, ale je to způsob, jak obejmete slunce a měsíc.“ Podle vlastních slov byl „zcela polapen“.¹²

Lorca byl nejen dramatik a sběratel starých španělských lidových písní, ale i básník, a jeho básně jsou temné, melodické, elegické

* Pokud jde o Leonardovy „osobní a hygienické návyky“, tatáž zpráva o něm píše slovy: „Upravený a čistotný. Dbá o svůj oděv a vždy chodí dobře oblečený.“ Je zde i zmínka o jeho zájmu o plachetnice – „je jedním z nejlepších plachtařů v oddíle“ – a o jeho „dobrém smyslu pro humor“.

a emocionálně intenzivní. Psal upřímně, ale zároveň uměl sebe sama mytologizovat, psal tak, jako by píseň a báseň byly součástí stejného dechu. Díky Lorkově lásce k cikánské kultuře a sklonům k depresím se Leonard seznámil s truchlivým, romantickým a důstojným světem flamenca. Díky Lorkovým politickým postojům se Leonard seznámil s truchlivým, romantickým a důstojným světem španělské občanské války. Za obé byl velmi vděčný.

Začal se seriózně věnovat psaní poezie. „Chtěl jsem na ty básně re-agoovat,“ řekl. „Každá báseň, která na vás zapůsobí, je jako volání, které si žádá odpověď, a člověk chce odpovědět svým vlastním příběhem.“¹³ Nepokoušel se Lorku kopírovat: „To bych se neodvážil.“ Ale cítil, že Lorca mu dal svolení hledat vlastní hlas a také pokyn, jak s ním zacházet, „nikdy nehořekovat lehkovážně“.¹⁴ Když se ho v následujících letech při rozhovorech ptali, co ho přivedlo k poezii, Leonard uváděl přízemnější pohnutku: snahu zapůsobit na ženy. Na ženy velmi působí, když je někdo ujistí o jejich půvabu ve verších, a před příchodem rocku na to měli monopol jen básníci. Ve skutečnosti to ale pro chlapce jeho věku, generace a původu „bylo všechno jen v představách“, jak řekl. „Byli jsme vyhladovělí. Nechodilo to jako dnes, mít přítelkyni neznamenal s ní spát. Toužil jsem jen někoho obejmout.“¹⁵

Ve věku patnácti let, tedy přibližně v době, kdy objevil Lorkovu poezii, si Leonard koupil za dvanáct kanadských dolarů v zastavárně na Craig Street španělskou kytaru. Stejně jako zhypnotizovaná služka popsaná v *Oblíbené hře* měl zkušenosti s hrou na ukulele, takže zjistil, že na horních čtyřech strunách kytary zvládá pár jednoduchých akordů. Na ukulele se učil hrát v podstatě stejně, jako si osvojil hypnózu – podle návodu, ze slavné příručky Roye Smecka z roku 1928 přezdívané *Kouzelník strun*. „Myslím, že jsem se o ní zmínil bratrance Lazzymu, který na mne byl po otcově smrti moc hodný – brával mě dívat se, jak hrají baseball Montreal Royals, tým, ve kterém začínal Jackie Robinson. No a Lazy mi řekl, že Roy Smeck přijede hrát do montrealského nočního klubu El Morocco. Nabídl mi, jestli bych se s ním chtěl seznámit. Nemohl jsem si ho jít poslechnout, malého kluka by do nočního klubu nepustili, ale Lazy mě vzal za ním do hotelu, takže jsem se setkal se samotným Royem Smeckem.“¹⁶

V létě roku 1950 se Leonard zase jednou vypravil na letní tábor, tentokrát na tábor Sunshine v Sainte-Marguerite, a kytaru si vzal s sebou. Začal tam hrát lidové písničky a poprvé zjistil, jaké mu ten nástroj skýtá možnosti, pokud jde o společenský život.

Vy jste jel ještě jako patnáctiletý na letní tábor?

„Jel jsem tam jako instruktor. Byl to židovský komunitní tábor pro děti, jejichž rodiče si drahé letní tábory nemohli dovolit. Jako vedoucího tam měli Američana, který, jak se ukázalo, byl socialista. V korejské válce, která právě vypukla, stranil Severní Koreji. Jestli tehdy někdo hrál na kytaru a zpíval lidové písně, byli to socialisté – brali to tak, že mají ideologickou povinnost učit se ty písničky a udržovat je. Takže se mi dostal do ruky Lidový zpěvník. Říká vám to něco? Byl to skvělý zpěvník, se všemi akordy a tabulaturami. Během léta jsem ten zpěvník mnohokrát prošel – s Alfiem Magermanem, synovcem vedoucího tábora. Říkalo se o něm, že je socialista, jeho otec organizoval odbory a Alfie měl kytaru. Začal jsem se učit hrát a na táboře jsem ten zpěvník mockrát přehrával od začátku do konce. Ty texty na mě hluboce zapůsobily. Často to byly jen obyčejné přepsané lidovky – socialisté vzali třeba „Jeho pravda kráčí dál“ a udělali z toho „V našich dlaních síla leží / Nad zlato je cennější / Síla, kterou nepřemohou / Nade všechno mocnější / Až vše staré skončí v troskách / zbudujeme nový svět / Společně nás neporazí / sláva solidaritě / sláva solidaritě / sláva solidaritě / v jednotě je naše síla.“ Byla tam spousta písniček hnutí odborové organizace IWW, „Wobblies“ – nevím, jestli vám to něco řekne. To byla mezinárodní socialistická dělnická unie. Krásné písničky. V unii vám byla služka / ta neměla obavu / z hlupáků a stávkokazů, / z policejních zátahů... Ne ne, mě nic nevyleká, v unii mám záchranu...‘ Skvělá písnička.“

Lze-li se podle délky odpovědi domýšlet, jak moc dotyčného dané téma nadchlo, pak je zřejmé, že Leonarda velmi. Ještě půl století po pobytu v táboře Sunshine zvládl ten zpěvník zpaměti přezpívat od začátku do konce.* V letech 1949 a 1950 se ještě s kytarou nepojila ta

* Mimo jiné se na táboře naučil píseň The Partisan, což byla první písnička, kterou natočil, ale nesložil.

nezměrná ikonografie a sexuální magnetismus, který získala později, ale Leonard rychle zjistil, že hra na kytaru dívky rozhodně neodpuzuje. Na skupinové fotografii z letního tábora je Leonard sice stále ještě drobný a zavalitý a oblečený tak, jak by se člověk na veřejnosti raději ukazovat neměl – v bílých krátkých kalhotách, bílé sportovní košili, černých botách a bílých ponožkách – nicméně hned vedle něj sedí ta nejkrásnější blondýnka z celého tábora a dotýká se ho kolenem.

Po návratu domů do Westmountu se Leonard dál zabýval zkoumáním lidové hudby – Woodyho Guthrieho, Leadbellyho, kanadských lidových písničkářů, skotských balad i flamenca. Řekl: „Tehdy jsem začal nacházet hudbu, kterou jsem si zamiloval.“¹⁷ V Murray Hill Parku uviděl jednu u tenisových kurtů stát mladého bruneta, hrál na akustickou kytaru nějakou tesklivou španělskou melodií a kolem postával hlouček žen. Leonard si uvědomil, že je ten muž nějakým tajemným způsobem tou svou hudbou „svádí“.¹⁸ Zaujal i Leonarda. Zastavil se, poslouchal a ve vhodné chvíli se mladíka zeptal, jestli by ho neučil hrát. Ukázalo se, že je to Španěl, který nerozumí anglicky. Gestikulací a lámanou francouzštinou z něj Leonard vymámil telefonní číslo do penzionu v centru, kde měl Španěl pronajatý pokoj, a slib, že mu přijde dát lekci na Belmont Avenue 599.

Při první návštěvě Španěl uchopil a prozkoumal Leonardovu kytaru. Řekl, že není špatná, naladil ji a zahrál rychlý flamencový postup. Ta kytara v jeho rukou zněla tak, jak by se Leonardovi ani nesnilo. Pak mu Španěl nástroj podal a gestem mu naznačil, že teď je řada na něm. Po takovém výkonu neměl Leonard odvahy zahrát nějakou ze svých lidovek, a tak předstíral, že vůbec neumí hrát. Mladík mu srovnal prsty na pražce, ukázal mu pár akordů a odešel se slibem, že zítra přijde zas.

Na druhé lekci začal Leonarda učit šestiakordový flamencový postup, který zahrál včera. Na třetí lekci se Leonard začal učit tremolo. Pilně cvičil před zrcadlem a napodoboval Španělovo držení nástroje. Na čtvrtou lekci mladý učitel nedorazil. Když Leonard zavolal do penzionu, paní domácí mu řekla, že kytarista je mrtvý. Spáchal sebevraždu.

„Nic jsem o něm nevěděl. Neměl jsem ponětí, co ho přivedlo do Montrealu, kde se vzal u těch tenisových kurtů, ani proč se zabil,“ řekl Leonard o přibližně šedesát let později španělské honoraci. „Ale těch

jeho šest akordů, ten kytarový postup, ten se stal základem všech mých písní, vši mé hudby.“¹⁹

V roce 1950 nastal v Leonardově životě obrat. Jeho matka se podruhé vdala, vzala si lékárníka Harryho Ostrowa. Leonardův bratranec David Cohen na něj vzpomíná jako na „velmi milého, nepraktického a sympatického chlapíka,“ sám Leonard k němu měl ovšem dost odtažitý, byť přátelský vztah. Shodou okolností byl Mashin druhý manžel opět vážně nemocný. Matka byla tedy zaměstnána péčí o muže a dvacetiletá sestra měla jiné starosti než dorůstajícího bratra, takže Leonard si mohl dělat, co chtěl. Pokud nebyl ve škole nebo se nevěnoval nějaké mimoškolní aktivitě, zavřel se ve své ložnici a psal básně, nebo stále častěji vyrážel s Mortem do montrealských ulic.

Když bylo Mortovi šestnáct, a mohl tedy podle zákona řídit auto, sedl za volant jednoho z rodinných cadillaků a sjel z kopce před Leonardův dům. „K našim oblíbeným zábavám patřilo jezdit ve čtyři ráno ulicemi Montrealu, hlavně starou čtvrtí, kolem přístavu a na východní předměstí, k rafinériím,“ líčil Rosengarten. „Hledali jsme holky. Počítali jsme, že ve čtyři ráno se budou procházet po městě a čekat na nás. Samozřejmě že nikde nebyla ani noha.“ Navzdory tomu, že nasněžilo a ulice byly úplně prázdné, se vydávali se zapnutým topením na východ do oblasti Townships nebo na sever do Laurentinské pahorkatiny. Cadillac s Mortem za volantem za sebou zanechával v napadaném sněhu černou čáru, jako kdyby tu Mojžíš nacvičoval svůj trik s Rudým mořem. Bavili se o ženských a o všem možném.

„Při téhle rychlosti je nic nevážalo. Mohli vyzkoušet všechny možnosti. Míhali se kolem stromů, které tu rostly stovky let. Prolétávali městy, kde lidé trávili celý svůj život [...] Ve městě za nimi se vzpínaly jejich rodiny jako šlahouny břechťanu [...] Prchali před svou dospělostí, před svým skutečným bar micva, skutečným zasvěcením a opravdovou, zlomyslnou obřízkou, k níž je chtěla přinutit společnost svými omezeními a nudnou rutinou,“ napsal Leonard, když v románu vzpomínal na ty noční jízdy s Mortem. „Dálnice byla jako vymetená. Prchali tudy pouze oni a toto vědomí jen prohlubovalo jejich přátelství.“^{*20}

* Leonard Cohen, *Oblíbená hra*, přel. Tomáš Hrách, Argo, Praha 1998, str. 86.

Dvacet tisíc veršů

Ulice kolem McGillovy univerzity jsou pojmenované po slavných britských mužích, po Peelovi, Stanleyovi a McTavishovi. Univerzitní budovy postavili pevní Skoti z pevného skotského kamene. Velkolepá knihovna a budova fakulty umění připomínají Oxford či Cambridge. Když někdo z univerzity zemře, svěsí vlajku na fakultě na půl žerdi. Prostorné nádvoří ohraničují vysoké, štíhlé stromy, které se drží dokonale zpříma i pod tíhou sněhu. Za kovanými vraty stojí viktoriánská sídla, zčásti přeměněná ve studentské penziony. Kdyby vám někdo zkoušel namluvit, že se z McGillovy univerzity řídí celé Britské impérium, nebylo by těžké tomu uvěřit. V září roku 1951, kdy zde čerstvě sedmnáctiletý Leonard začal studovat, to byl svět jako vystřižený z devatenáctého století, nejdokonalejší „město ve městě“ celé Severní Ameriky.

Tři měsíce předtím Leonard odmaturoval na Westmount High School. V ročence *Vox Ducum*, na které spolupracoval jako redaktor, ho najdeme na dvou fotografiích. Jedna je skupinový portrét. Šestnáctiletý Leonard září úsměvem uprostřed první řady, nad nápísem, který nečekaně neformálně hlásá: „Len Cohen, předseda studentské rady“. Druhá fotografie, která ilustruje jeho zápis v ročence, je oficiálnější – Leonard má na sobě oblek a nepřítomný pohled upírá někam do dálky. V duchu tradice školních ročenek je text uvozen plamenným citátem: „Nemůžeme se zbavit strachu, ale můžeme se mu poddat takovým způsobem, že nad ním zvítězíme.“ Píše se tu o tom, co nemá rád („automat

na limonády“), jaké má koníčky („fotografování“), školní kratochvíle („o přestávkách prozpěvuje“) a ambice: „nejslavnější řečník na světě“. Ve stručném shrnutí se Leonard charakterizuje jako „prcek, který je všude“. Na závěr je uveden působivý seznam jeho školních aktivit: předseda studentské rady, činný v redakci ročenky *Vox Ducum*, člen menora klubu, uměleckého klubu, klubu pro aktuální události a hebrejské studentské asociace, a také roztleskávač.¹ Podle všeho měl tenhle šestnáctiletý kluk hodně sebedůvěry a navíc kus nepostradatelné kanadské schopnosti nebrat se vážně. Zjevně úspěšný typ. Nebylo divu, že měl namířeno na McGillovu univerzitu – byla to nejlepší anglicky vyučující univerzita v celé provincii.

V prvním ročníku studoval Leonard umění, pak přešel na matematiku, obchod, politické vědy a právo. Přesněji řečeno, podle svých vlastních záznamů četl, pil, muzicíroval a přednáškám se pokud možno vyhýbal. Absolvoval s průměrným hodnocením 56,4 procenta, takže to asi nebude jeho obvyklé zlehčování vlastních výkonů. Neprospíval ani ve svém oblíbeném předmětu, anglické literatuře, a ve francouzštině na tom nebyl o nic lépe. Že tam vůbec chodil, o tom jeho přítel a spolužák Arnold Steinberg, nyní tajemník McGillovy univerzity, řekl: „Oba jsme slyšeli, že je to snadný předmět. Já ho nedokončil a Leonardova francouzština také nestála za mnoho. Flinkali jsme to.“ Výuka se nevěnovala ani Baudelairovi, ani Rimbaudovi. Celý rok měli strávit zkoumáním knihy o páru mladých ruských aristokratů, kteří po revoluci utekli do Paříže a živilí se jako sluhové ve francouzské domácnosti. Sepsal to francouzský dramatik Jacques Deval a kniha se jmenovala *Tovarich* – takhle se měl původně jmenovat Leonardův skotský teriér Tinkie.*

Leonard ani jeho přátelé tedy k jazyku, kterým mluvila polovina obyvatel jejich rodného Montrealu, nijak netíhli, čímž ale rozhodně nevyčnívali. McGillova univerzita byla v podstatě výhonkem Westmountu, jedné z privilegovaných montrealských enkláv s anglofonními obyvateli. A ti se s frankofonní populací v podstatě nestýkali, nanejvýš měli

* V této době Tinkie ještě žil. Zemřel jako šestnáctiletý, když se zaběhl ve sněhové bouři.

zájem o francouzsky hovořící dívky, které se během třicátých let, za Velké hospodářské krize, začaly do města houfně stěhovat za prací jako služky. Tehdy obvyklý postoj ke dvojjazyčnosti vcelku dobře, byť snad poněkud nadneseně, vyjádřila Ma Fergusonová, první žena, která došla post guvernéra Texasu, když se nechala slyšet: „Jestli byla angličtina dost dobrá pro Ježíše Krista, je dost dobrá pro všechny.“ Anglicky mluvícím obyvatelům Montrealu tehdy zněla francouzština stejně cize, jak by připadala děcku v anglické škole, a stejně by ji učil učitel mluvící anglicky, neboť frankofonní učitelé nemohli na anglofonních školách pracovat. A totéž platilo i v opačném ohledu.

„Francouzi byli neviditelní,“ vzpomíná Mort Rosengarten. „V Montrealu jsme tenkrát měli dvě školní rady. Katolická byla frankofonní, protestantská anglofonní. A Židé, kteří měli svého času i vlastní školní radu, se rozhodli přidat k protestantům. Nejenže to byly jiné školy, ale lišila se i doba výuky, takže se děti nepotkávaly na ulici. Vlastně jsme s těmi druhými nepřicházeli vůbec do styku, bylo to hodně zvláštní.“ Když Leonard nastoupil na McGillovu univerzitu, Mort už tu rok studoval umění a Steinberg obchod. V jedné oblasti ale Leonard exceloval, podobně jako na Westmount High School, a to v nepovinných školních aktivitách. Jako správný Lyonův vnuk se stal členem všemožných komisí, společností a rad.

Spolu s ostatními studenty univerzity se automaticky stal součástí Debatní společnosti. V debatách vynikal. Měl vrozený talent a vkus pro přesné používání jazyka. Uměl s lehkostí zformulovat výrok, který mohl a nemusel odrážet jeho vnitřní přesvědčení, ale který díky jeho básnickému nadání zněl přesvědčivě nebo přinejmenším dobře, a tím pádem si uměl získat posluchače. Ačkoliv byl Leonard plachý mladík, nedělalo mu žádné potíže vystoupit na pódium a řečnit před lidmi. Rétorika byla na univerzitě jediným předmětem, ve kterém dostal jedničku. V prvním ročníku vydobyl školnímu debatnímu týmu prestižní cenu Bovey Shield, ve druhém ročníku ho zvolili sekretářem Debatní společnosti, ve třetím postoupil na zástupce předsedy a v závěrečném čtvrtém na předsedu.

V univerzitním kampusu vstoupili Leonard a Mort do židovského studentského bratrstva Zeta Beta Tau. I zde se Leonard stal předsedou,

a to mnohem rychleji. Podle osvědčení byl zvolen 31. ledna 1952, pouhé čtyři měsíce poté, co začal studovat na McGillově univerzitě.² Stejně jako ostatní studentská bratrstva měla i Zeta Beta Tau své vlastní písničky – jejich zpěvník tvořily oslavné pochodové písně, jejichž interpretaci prospívá konzumace alkoholu, a Leonard znal všechny nazpaměť. Bratrstva a předsednictví – tak kladný vztah k institucím se může zdát překvapující u mladíka, který prokázal sklony k socialismu a k poezii, ale podle vzpomínek Arnolda Steinberga Leonard „není a nikdy nebyl proti institucím, jen prostě nikdy nedělal to, co instituce dělají. To z něj ale nedělá jejich odpůrce. Leonard je snad nejformálněji založený člověk, kterého znám. Není formální v obvyklém smyslu slova, dokáže lidi báječně upoutat, je velmi okouzlující. Ale pokud jde o jeho manýry, o oblékání, o mluvu, v těchto ohledech má velmi konvenční přístup.“

Hlášení z letních táborů popisují Leonarda jako čistotného, pečlivého a vychovaného, a takový také byl. „Vedli nás k tomu,“ vzpomíná bratranec David Cohen. „Pořád nám kladli na srdce, že se musíme slušně chovat, říkat ‚ano, pane‘, ‚děkuji‘, vstát, když do místnosti vstoupí dospělý, a tak dále.“ Pokud se týče formálního oblékání, Leonard měl pověst člověka, který se strojí prostě dokonale, i když on sám by asi skromně trval na tom, že to úplně dokonalé není. Mort jeho slabost pro dobré obleky sdílel. I jeho rodina podnikala v oblékání, takže si oba chlapci mohli v tomhle směru volně dopřávat.

„Už jako mladiství jsme si pro sebe vymýšleli obleky, a byly velmi elegantní,“ vzpomínal Rosengarten. „A také konzervativnější než tehdy panující móda. Chodil jsem ke krejčímu, šil mi na míru podle mých představ, jak má oblek vypadat, a Leonard si zase říkal, jak to chce on. Nechával jsem si šít i košile, ale to bylo hlavně z toho důvodu, že jsem měl velmi útlý krk a košile pro dospělé mi neseseděly.“ David Cohen líčí, jak jednou viděl Morta v klubu studentského svazu u kulečníku – v koutku úst cigaretu, vyhrnuté rukávy na míru šité košile mu držely pásky. „Dá se říci,“ pokračuje Rosengarten, „že konformní část židovské komunity ve Westmountu se stavěla velmi nepřátelsky ke skutečnosti, že jsme nekonformní umělci, kteří si vždycky dělají svoje. Ale aspoň jsme chodili vkusně oblečení. Leonard byl vždycky dokonale ustrojený.“

Podle Steinbergových slov se Leonardova nekonvenčnost projevovala v jiných směrech. „Věčně něco psal nebo kreslil, už jako kluk, člověk ho nikdy neviděl bez notesu. Pořád si něco skicoval, ale hlavně psal. Jakmile ho něco napadlo, hned si to zapsal, a skládal básně. Psaní, to byla jeho vášeň, bez toho by to nebyl on. Pamatuji se, jak jsem na francouzštině seděl v lavici vedle něj. Byla tam jedna Angličanka jménem Shirley, oběma nám připadala jako nejkrásnější holka na světě. Do téhle Shirley se Leonard bláznivě zamiloval a při vyučování o ní psal básničky.“

Jako dospívající mladík se Leonard zabýval především dívkami a psáním, a v obou těchto směrech se od časů Westmount High School jeho výkony znatelně zlepšily, byť ne stejnou měrou. Láska pro něj dosud nebyla vítězným pochodem, který popsal v *Oblíbené hře* ve scéně, kdy jeho alter ego dorazí triumfálně domů z náruče své první lásky a překypuje touhou pochlubit se svým vítězstvím, ale uraženě zjistí, že se obyvatelstvo Westmountu neobtěžovalo vstát na jeho počest z postelí a uspořádat oslavu s konfetami. Mluvíme ale o počátku padesátých let, o době, kdy dámské spodní prádlo, bílé jako čerstvě natřený tyčkový plot, sahalo ženám až k poprsí, kde přešlo do podprsenky nedobytné jako pevnost. Možnosti chlapců byly tedy velmi omezené. „Mohli jste si dovolit vzít děvče za ruku,“ říká Leonard. „A někdy se holka nechala políbit.“ Cokoliv jiného se „nesmělo“.³

Jeho autorská tvorba se podobnými omezeními nenechala svazovat a byla vcelku promiskuitní. Leonard psal básně „v jednom kuse“, vzpomíná Rosengarten. „Měl takový deníček, který s sebou pořád nosil. Tu a tam ho ztratil nebo někde zapomněl a pak ho zoufale hledal, protože v něm měl úplně všechno, celé své dílo, a nedělal si žádné kopie.“ Doma začal Leonard používat mechanický psací stroj. Ťukal si do kláves, zatímco dědeček rabín Solomon Klonitzki-Kline něco psal ve vedlejším pokoji. Mashin otec se k nim na rok nastěhoval a večer s Leonardem často sedávali nad knihou Izajáš. Rabín ji znal z paměti a Leonard si zamiloval její poetiku, fantazii a věšteství. Nejvíce ze všeho jej ale těšilo pobývat ve společnosti starého pána, který dával najevo „solidárnost a radost“⁴ nad tím, že vnuk také píše.

Navzdory chabým studijním výkonům v angličtině, které Leonard

s přehledem překonal dokonce i v matematice, se právě na McGillově univerzitě stal skutečným básníkem – při spontánním obřadu ho na něj pasoval Louis Dudek, polsko-kanadský katolický básník, esejista a nakladatel. Ve třetím ročníku k němu Leonard chodil třikrát týdně na kurz literatury. Ve třídě bylo padesát posluchačů, scházeli se vždy v pondělí, ve středu a v pátek v pět hodin odpoledne v budově umělecké fakulty. Ve studijním plánu byl Goethe, Schiller, Rousseau, Tolstoj, Čechov, Thomas Mann, Dostojevskij, Proust, T. S. Elliot, D. H. Lawrence, Ezra Pound a James Joyce.

Ruth Wisseová, jedna z Leonardových spolužaček, která se později stala profesorkou židovské literatury a literární komparatistiky na Harvardu, popisuje, že Dudek se snažil seznámit studenty se dvěma důležitými věcmi: „Za prvé s moderní poezií a literaturou, která se plně vyvinula v cizině, ale jejíž kořeny vytvořily v Kanadě malé skupinky básníků s nepočtým publikem... A za druhé s mohutným hnutím evropské literatury a myšlení, které začalo v osmnáctém století a přineslo hluboké praktické změny, s nimiž se studentská mysl teprve potřebovala seznámit. Bylo to jako lít na ně odněkud z kazatelny kbelíkem studenou vodu.“ Leonarda, jak řekla, „zaujalo především to první.“ Už tenkrát si byl jistý, že patří do světa moderní kanadské poezie. „Nebral učitele s úctou [jako Wisseová], spíše s ním jednal jako s kolegou, jako rovný s rovným.“⁴⁵ Leonard to potvrdil: „Tehdy jsem překypoval sebevěrou. Nepochyboval jsem o tom, že mé dílo dobude bez potíží celý svět. Věřil jsem, že patřím k velikánům.“⁴⁶

Hudba za ostatními zájmy a zálibami trochu zaostávala, přesto na ni nezapomínal. Když uvážíme, jak tíhnul k aktivitám v nejrůznějších spolcích, je poněkud zvláštní, že se nestal členem univerzitního hudebního klubu (ačkoli byla ve výboru i atraktivní blondýna Ann Peacocková, jejíž jméno nalezneme i v soupisu redaktorů literárního časopisu *The Forge*). Nicméně v roce 1952, mezi prvním a druhým ročníkem studia, založil Leonard se dvěma přáteli z univerzity, Mikem Doddmanem a Terrym Davisem, svou první skupinu. Mort v té době ještě na banjo neuměl, jinak by jistě šlo o kvartet. Trio Buckskin Boys hrálo country a western a vydalo se dobýt Montreal s čtverylkou.

Čtverylka? Co vás to napadlo?

„V té době byly tyhle tance populární. Hráli jsme ve školách a v kostelích – to byla místa, kde takové aktivity dospělí schvalovali a podporovali. Nebyly to ploužáky a tanečníci se moc nedotýkali, nanejvýš jste se zavěsili v podpaží a chvíli jste se točili na místě. Bylo to velmi decentní. [ironický úsměv] Zjistili jsme, že všichni máme bundy z jelenice – já jsem tu svou zdědil po otci –, a tak jsme si začali říkat Buckskin Boys, Semišáci.“

Byli jste jediná židovská kapela v Montrealu, která hrála country a western?

„Ve skutečnosti jsme byli nábožensky namíchaní. Mike byl můj soused, hrál na harmoniku. Terry byl jeho kamarád, věděl, jak se který tanec jmenuje a hrál na kyblíkovou basu [nástroj skládající se ze škopku, šňůry a hokejky]. Hráli jsme tradiční písničky, třeba Red River Valley nebo Turkey in the Straw.“

Hráli jste dobře?

Nikdy jsme si o sobě nemysleli bůhvíco, spokojili jsme se s tím, že lidi mají zájem o to, abychom jim zahráli. Myslím, že kdybych to hraní slyšel dneska, asi by se mi to líbilo. Ale nebrali jsme to jako věc, která by měla mít nějakou budoucnost. Bylo to jen pro tu chvíli. Rozhodně jsme neměli žádné ambice. Slovo ‚kariéra‘ mi vždycky znělo odpudivě a tížilo mi srdce. Vždycky jsem se snažil nedělat nic, co by nějak souviselo s kariérou, a myslím, že se mi vcelku dařilo se jí vyhýbat.“

Kapela zkoušela v suterénní herně v domě Davisových rodičů. „Vždycky působili dojmem, že si to fantasticky užívají. Pořád se tak kamarádsky hecovali,“ vzpomíná Dean Davis, bratr zesnulého Terryho Davise. Dean při jejich hraní obsluhoval gramofon a fungoval jako zvukař. „Pamatuji se, že rodiče brali Leonarda jako velice vychovaného mladíka, na svůj věk opravdového gentlemana. Maminka se smála, že máme trio, ve kterém je protestant, Žid a katolík.“ Janet Davisová, vdova po Terryem, vzpomíná: „Když je pozvala v pátek na večeři, kdy bývalo veřpové, říkala, že kdyby chtěli, udělá jehněčí.“

Leonard hrál i v další skupině, tentokrát stoprocentně židovské. Patřila do židovského univerzitního studentského spolku Hillel. Hudebně doprovázeli hru, ve které hrály Freda Guttmanová a Yafa „Bunny“ Lernerová, dvě Leonardovy kamarádky ze školních let. Většinou ale

hrál na kytaru – sám, na univerzitním dvoře, v budově studentského bratrstva nebo kdekoliv, kde se konal večírek. Nebral to tak, že vystupuje, prostě to dělal. Leonard s kytarou byl k vidění stejně často jako Leonard s notesem. Melvin Heft, který pamatuje několik takových studentských večírků, vzpomíná: „Po nějakém čase, když to vypadalo, že už je ta správná nálada, sáhl Leonard pro kytaru a zahrál a zazpíval pár písniček. Nechvástal se tím, nepokoušel se dělat z toho velkou show ve stylu ‚ted' vám zazpívám‘, prostě to jen tak udělal. Bylo to pro něj přirozené. Zkrátka přišel a zazpíval. Užíval si to a my taky.“

Přes víkend se aktivita někdy přesouvala do sídla Mortových rodičů v oblasti Townships. Půltucet studentů se nacpal do auta a vyrazil na venkov. Mortovi rodiče tam nebyli, bylo tam prázdno, až na muže, který na usedlosti správcoval, a ženu, která se starala o domácnost. Ani jeden z těchto zaměstnanců si nemohl dovolit bránit studentům v zábavách. Mezi ty, kteří tam jezdívali, patřili kromě Leonarda Arnold Steinberg, někdy Yafa a Freda, Marvin Schulman, jeden z prvních členů jejich skupiny, který se přiznal ke své homosexualitě, a Robert Hershorn, Leonardův blízký přítel, který pocházel z ještě bohatších poměrů. Popíjeli a bavili se. Když se setmělo, zajeli si autem do vesnice Ayer's Cliff u jezera Massawippi, zašli do hostince Ripplecove Inn a opět popíjeli a bavili se. Když hostinec zavřel, vrátili se na usedlost, pouštěli si gramofonové desky nebo sami muzicírovali. Leonard hrál na kytaru lidovky a folkové songy, které se naučil na socialistickém letním táboře, a popové hity, které pochytil z hudebních automatů na Saint-Catherine Street.

„Hodně jsme poslouchali muziku,“ říká Rosengarten, „a Leonard byl k nezastavení ještě předtím, než začal sám skládat. Byl schopný hrát jednu písničku pořád dokola, třeba Home on the Range. Cokoliv. Hrál a zpíval to třeba celý den. Když se učil nějakou píseň, přehrál ji snad tisíckrát. Celé dny a týdny jednu a tu samou písničku, znovu a znovu, rychle, pomalu, ještě rychleji, takhle a zas jinak. Člověk by se z toho zbláznil. A když začal skládat, bylo to to samé. A takhle pracuje dodneška. Napsat text písně mu zabere čtyři roky, protože sepíše dvacet tisíc veršů nebo tak.“

Občas se scházeli i na Belmont Avenue, u Leonarda, ale tam nebývali

sami. Někdy se k nim připojovala Esther, ale většinou ne, protože o mladšího bratra a jeho kamarády neměla příliš zájem. Zato Masha všechno dirigovala, lítala sem a tam, chystala jídlo a snažila se všechny bavit. „Jeho matka byla trochu afektovaná dáma,“ popsal ji Rosengarten. „Byla to Ruska a dokázala být kvůli něčemu velmi, velmi dramaticky nešťastná, načež vybuchla smíchem a nechala to plavat. Někdy jsme se v devět večer chystali do města a Masha dostala hotový záchvat, vyváděla, že v takovou hodinu přece nikam nemůžeme, a byla z toho celá pryč. Jindy jsme zase popíjeli někde v baru, bylo nás osm. Ve tři v noci jsme se sebrali, šli jsme k nim a pařili jsme dál. Masha sešla ze schodů, všechny nás přivítala, nabízela nám jídlo a byla úplně v pohodě – člověk u ní nikdy nevěděl, jak zareaguje.“ Steinberg to shrnuje slovy: „Masha byla velice labilní, ale každý ji měl rád, protože byla v podstatě milá a srdečná a Leonarda prostě zbožňovala. Myslím, že se s ostatními matkami moc nestýkala, takže si neosvojila ty otravné zvyky a mně připadalo, že má Leonard hodně volnosti. Bylo vždycky fajn se u něj stavit. Seděl jsem a poslouchal, jak Leonard hraje na kytaru. Nikdy se nepovažoval za nějakého muzikanta nebo umělce, ale v jednom kuse hrál a pořád se na tu kytaru učil.“

Od poloviny padesátých let patřili mezi hosty večírků u Leonarda básníci a spisovatelé, starší pánové, často vyučující na McGillově univerzitě. „Neexistovaly žádné hranice, nebyly to vztahy nadřazeného pana učitele a studenta,“ řekl Leonard. „Líbily se jim naše holky.“⁷ K učitelům, kteří na něj měli velký vliv, patřil Louis Dudek, Frank Scott zvaný F. R., děkan právnické fakulty, básník a socialista, a Hugh MacLennan, autor slavné knihy *Dvě samoty* z roku 1945. Šlo o alegorii nesmiřitelných rozdílů mezi frankofonní a anglofonní populací v Kanadě. MacLennan začal na univerzitě vyučovat ve stejné době, kdy tam nastoupil Leonard. Ten navštěvoval jeho kurz moderního románu a tvůrčího psaní. Ale nejdůležitější pro něj byl asistent vyučující politologii, básník, s nímž se Leonard seznámil v roce 1954, když ho pozval do klubu studentského bratrstva předčítat z jeho nového díla *Dlouhý hráškokomet* (The Long Pea-Shooter). „Irving Layton je kategorie sama pro sebe, pak jsou všichni ostatní,“ vzpomínal ve stáří Leonard. „Je to náš největší básník, náš největší mistr poezie.“⁸ Irving Layton by s takovou

charakteristikou beze všeho souhlasil a přidal by ještě další, vlastní pochvalná adjektiva. Layton byl mohutný, hřmotný a nezkratný. Jako by ho vytesali ze stejného skotského kamene, ze kterého byla McGillova univerzita – snad jen s menším smyslem pro detail. Layton byl horká hlava, oči mu zářily a žhnul v něm vnitřní oheň. Leonard ho miloval, stejně jako dlouhá řada výjimečných žen.

Seznamovací agentura by se asi nepokoušela tyhle dva dát dohromady jako životní partnery. Layton byl o dvaadvacet let starší než Leonard a jeho ikonoklastická nestydatost a sebevědomé vystupování byly naprostým protikladem Leonardova umírněného, skromného projevu. Layton se svou rozčuchanou hřívou vlasů a neupraveným oděvem působil dojmem, že právě unikl hurikánu, zatímco Leonard vždy vypadal, že jeho oblek dnes ráno dokončil tím osobních krejčích. Layton se netajil svou bojovností, Leonard takové sklony neměl, i když ho dlouho přitahoval machismus. Layton měl za sebou službu v kanadské armádě, kde dosáhl hodnosti nadporučíka, stejně jako Leonardův otec. Leonard jako malý chlapec snil o tom, že půjde na vojenskou školu, ale tento sen s jeho otcem zemřel. Dosud si ale schovával otcovu zbraň. Matka se s ním kvůli tomu sice hádala, ale Leonard si prosadil svou. Mezi Laytonem a Leonardem byly i třídní rozdíly. Layton se narodil v roce 1912 v rumunském městečku (než jeho rodina emigrovala do Kanady, jmenoval se Israel Lazarovitch) a vyrostl v montrealské čtvrti Saint-Urbain, kde sídlili dělničtí židovští imigranti. Prominentní Westmount, odkud byl Leonard, znamenal opačný pól židovského sociálního spektra. Měli ale i něco společného: milovali upřímnost, měli cit pro ironii a byli nadaní diskutéri. Layton v roce 1957 vystoupil v televizním debatním pořadu *Fighting Words* (Boj slovy) a suverénně zvítězil.

Layton nepokrytě opovrhoval buržoazní Kanadou a jejím puritánstvím. Leonard také, byť skrytě – vždyť jeho vlastní rodina patřila k této vrstvě. Kupříkladu nenápadně, v pozadí, bojoval za zrušení zákazu ženských návštěv a alkoholu na pokojích jejich studentského klubu. Layton dával nepokrytě najevo svou sexualitu a Leonard si rád představoval, že je také takový, nebo alespoň že by takový byl, kdyby měl nějakou šanci. I Laytonova poezie byla taková: křiklavá, nestydatá, neskrývala jména ani šťavnaté podrobnosti. Layton přistupoval s vášní

k poezii, ke kráse i k melodičnosti světa, a Leonard byl stejný. Layton o sobě řekl, že se stal básníkem, aby „ze slov tvořil hudbu.“ Ale také chtěl, aby jeho básně „změnily svět“, a s tímto přístupem se idealista v Leonardovi zcela ztotožňoval.

Jak vysvětluje Rosengarten, „druhá světová válka byla velmi důležitým faktorem, který ovlivnil naše vnímání. Lidé, které jsme dobře znali, odcházeli do boje a umírali. Hrozilo, že bychom mohli válku prohrát, že by se nacisté zmocnili Ameriky nebo Kanady. Ale na druhé straně, zatímco se to dělo, mluvilo se o tom, že pokud válku díky velkým obětem, které všichni museli přinést, *vyhrajeme*, svět se změní na nádherné utopické místo. Že se všechna ta kolektivní energie, kterou marníme na válčení, zaměří na stvoření takového světa. Byla pro nás pak v určitém směru deziluze, když válka skončila a oni ten kolektivní aspekt společnosti hned potlačili a dál propagovali myšlenku, že pro obchod je dobré vyrábět věci – že lidem nahradí ten kolektivní duch tím, že jim budou prodávat výrobky. A tu ohromnou spoustu žen, které za války pracovaly a dělaly věci, o kterých se předtím soudilo, že ženám nepřísluší, po válce zase poslali zpátky do kuchyní. My s Leonardem jsme si tyhle věci moc dobře uvědomovali. Byl to pro nás šok.“ Pocit ztraceného Edenu, něčeho krásného, co nefungovalo nebo nevydrželo, se dá vystopovat ve spoustě Leonardovy tvorby.

„V Montrealu byla velmi zajímavá básnická scéna,“ říká Rosengarten. „Soustředila se kolem Irvinga Laytona a Louise Dudeka, kteří tehdy byli dobří přátelé.“ (Později se rozkmotřili a jejich spory kvůli poezii byly pověstné.) „Konala se spousta večírků, na kterých předčítali. Často to bylo v Irvingově domě na Côte-Saint-Luc,“ západně od Montrealu. Dnes se tam rozkládá předměstí a ulice se jmenuje po Laytonovi, ale v padesátých letech tu stával osamělý statek obklopený hospodářskou půdou. Layton zde žil se svou ženou a dvěma dětmi. „Na těch večírcích si lidé navzájem předčítali svoje verše, diskutovali o nich a kritizovali si je. Byly to hodně intenzivní výměny názorů, které se většinou protáhly hluboko do noci. S Leonardem jsme často byli do tří někde ve městě v baru, odtamtud jsme zajeli k Irvingovi a tam se pokračovalo. Leonard na těchhle večírcích prezentoval své básně. Brali to vážně. Vyráběli si cyklostylem ve dvě stě padesáti výtiscích

takový časopis, kterému říkali *CIV/n*, protože knihkupci tehdy kanadské básníky nevedli – v žádném knihkupectví v celém Montrealu byste nedostali knihu současné poezie, byla to mizérie. Ale když na to teď vzpomínám, uvědomuji si, že na mne ta básnická scéna měla z hlediska estetiky větší vliv než všechny umělecké kurzy s budoucími slavnými sochaři, které jsem absolvoval v Británii. Řekl bych, že je ta parta v Côte-Saint-Luc o hodně předběhla.“

„Opravdu jsme chtěli být velcí básníci,“ řekl Leonard. „Pokaždé když jsme se sešli, brali jsme to jako konferenci na nejvyšší úrovni. To, co jsme dělali, jsme pokládali za ohromně důležité.“⁹ On vnímal tyhle noci jako určitý výcvikový program pro básníky, kde byl „intenzivní a tvrdý trénink, který jsme brali velmi vážně.“ Leonard vždycky tíhl k podobným režimům. „Ale panovala tam přátelská atmosféra. Čas od času došlo na slzy, někdo rozzlobeně odešel, pohádali jsme se, ale v jádru našeho přátelství byl vždycky zájem o umění psát.“ Leonard to chápal jako učednictví a učil se s nadšením. „Irving a já jsme často trávili noci studiem básní autorů jako Wallace Stevens. Rozebírali jsme básně tak dlouho, až jsme odhalili její kód, až jsme přesně pochopili, co se autor snaží říci a jak to dělá. To byl náš život. Náš život byl poezie.“¹⁰ Z Laytona se stal ne-li Leonardův životní učitel, pak jeho průvodce, povzbuzovatel a jeden z jeho nejlepších přátel.

V březnu 1954, v pátém čísle časopisu *CIV/n*, měl Leonard debut – poprvé jako básník publikoval. Vedle básní Laytona a Dudeka (kteří byli členy redakční rady) a ostatních poetů montrealské scény zde najdeme tři práce podepsané Leonardem Normanem Cohenem: „Starci“, „Lidová píseň“ a „Satan ve Westmountu“. Poslední báseň je o ďáblu, který citoval Danta a „zpíval útržky vážných španělských písní“. Následující rok Leonard získal první cenu v univerzitní literární soutěži Chestera Macnaghtena za básně „Vrabci“ a čtyřdílné *Myšlenky suchozemce* obsahující báseň „Pro Wilfa a jeho dům“, která v roce 1955 vyšla v časopise *The Forge*. Jde o překvapivě vyspělé dílo, erudované a dojmavé. Začíná

* Na stejné stránce jako Leonardova „Lidová píseň“ je i perokresba ptáka sedícího na drátě – kupodivu ne od Cohena.

*Jako malému mi křesťané řekli
že jsme připíchlí Ježíše
jako hezkého motýla na dřevo
plakal jsem u maleb Kalvárie
nad sametovými ranami
a delikátně zkroucenýma nohama*

a končí

*Porovnejme si tedy mytologie.
Naučil jsem se svou propracovanou lež
o tyčících se křížích a otrávených trnech
a o tom, jak ho mí předkové přibíli
jako netopýra na vrata stáje
co přivítá podzim a opožděné hladové havrany
jako dutý žlutý znak.*

Když šel Layton někam předčítat ze své tvorby, brával Leonarda s sebou. Leonard si vychutnával jeho teatrálnost, velkolepá gesta a chvastounství, ale i nadšení, které jeho výkon vzbuzoval u posluchačů – a především u posluchaček. V létě roku 1955 s sebou Layton vzal Leonarda do Kingstonu v Ontariu na konferenci kanadských spisovatelů. Uvedl ho na pódium, aby přečetl své básně a zahrál něco málo na kytaru.

Hra na kytaru Leonardovi u žen rozhodně pomáhala, a teď, když si s Mortem pronajali pokoj na ulici Stanley Street, si je mohl zvat k sobě. „Vlastně jsme tam nebydleli, jen jsme tam chodili. Zvali jsme si tam kamarády,“ vysvětluje Rosengarten, k čemu jim byl dobrý staromódní přijímací pokoj ve viktoriánském penzionu. Leonardova matka z toho neměla žádnou radost, ale neuměla Leonardovi nic odepřít. Měla s ním zřejmě velice složitý vztah, složitější než bývá obvyklý komplikovaný vztah matky a syna, nemluvě o archetypálním vztahu židovské matky a syna. A podle názoru takového odborníka na židovství, jakým je rabín Wilfred Shuchat ze synagogy Ša'ar ha-šamajim, byla Masha „velmi židovská“. Když Nathan zemřel, stal se objektem jejího rozmazlování, kritiky a naprosté úcty Leonard. Byla to vitální a vášnivá

žena vdaná za nemocného muže. Do prostředí Westmountu příliš nezapadla, takže nepřekvapilo, že se soustředila na svého jediného syna, na své nejmladší dítě.

Leonard matku miloval. Pokud to s mateřskou láskou přeháněla, jen se tomu smál nebo si z toho utahoval. Naučil se nepodléhat jejímu emočnímu vydírání a snaze krmit jeho i kamarády ve dne v noci. „Matka mě naučila nikdy nebyť krutý k ženám,“ napsal Leonard v nepublikovaném textu ze sedmdesátých let. Ale vztah s matkou ho naučil i jiným věcem: spoléhat na to, že ho ženy budou uctívat, podporovat a opečovávat – a s dovolením odejít, pokud intenzita té péče přeroste míru. Ne vždycky odcházel doopravdy, a skoro nikdy se to neobešlo bez konfliktních emocí.

Aviva Laytonová, rozená Cantorová, je čiperná australská blondýna nadaná pronikavým intelektem. Vyrostla v „malé, tuhé středostavovské židovské komunitě“ v Sydney. Nemohla se dočkat, až odtamtud zmizí, a učinila tak v okamžiku, kdy jí bylo jednadvacet let. Chtěla se vypravit do New Yorku, ale když ji tam nepustili, vybrala si Montreal. Od přátel dostala kontakt na básníka a redaktora kanadského literárního časopisu *Fiddlehead* Freda Cogswella. Ukázalo se ale, že Cogswell žije v Novém Skotsku, nějakých třináct set kilometrů od Montrealu. Aviva vzpomíná: „Poradil mi ale, že je v Montrealu spousta básníků, ať si je najdu.“ Dal jí jména půltuctu z nich včetně Dudeka, Scotta a Laytona. První, komu zkusila zavolat, byl Layton. „Nechtěla jsem se obracet na nikoho, jehož jméno zní i jen vzdáleně židovsky,“ říká k tomu Aviva. Layton ji pozval k sobě, do domu v Côte-Saint-Luc, kde žil se svou druhou ženou, umělkyní Betty Sutherlandovou, a s jejich dětmi.

Když Aviva dorazila, zjistila, že Layton má doma společnost. „Byli tam všichni slavní autoři kanadské literatury“ včetně básníků z Cogswellova seznamu. „Tehdy ale ještě nebyli slavní, byla to taková okrajová frakce. To je úžasné, řekla jsem si.“ Aviva se rozhodla, že se stane členkou jejich skupiny, ale plán jí nevyšel, protože si zanedlouho s Irvingem začala. Vydrželo jim to dvacet let a narodil se jim syn, ale bezprostředním následkem toho poměru tehdy bylo, že se Aviva musela skrývat. „Nemohla jsem chodit k němu domů. Bylo to v padesátých

letech, člověk si nemohl dovolit společenský skandál. Irving byl učitel v provinční škole a snadno by mohl přijít o práci. Takže jsem trávila většinu času o samotě v Montrealu a Irving mě dvakrát nebo třikrát do týdne navštěvoval. Jediný člověk, kterému Irving důvěřoval natolik, že se mu s celou situací svěřil, byl Leonard. Irving ho přivedl do mého malého suterénního bytu. Irving byl tehdy čtyřicátník, o jednadvacet let starší než já. Leonardovi bylo dvacet, o rok míň než mně. Pamatuji se, jak jsem otevřela dveře toho bytu a stál tam Leonard. Vypadal velmi mladistvě, byl trochu baculatý, ale měl v sobě cosi naprosto zvláštního. Irving mi o něm předtím řekl: „Přijde sem nějaký Leonard Cohen dát si s námi kávu. Je opravdový.“ Nikdy nezapomenu na to, jak to řekl. Když Irving o někom řekne: „Je opravdový“, znamená to, že je to opravdový básník. A tohle se stalo koncem roku 1955. *Porovnejme si mytologie* teprve mělo vyjít.“

Všichni tři se začali u Avivy scházet pravidelně. I když byl mezi Leonardem a Laytonem velký věkový rozdíl – Layton by mohl být Leonardovým otcem – vzpomíná Aviva, že spolu jednali „jako rovný s rovným. Spousta lidí říká, že Leonard byl Irvingův student. Někteří to míní tak, že byl jeho student v doslovném smyslu, ale to vůbec není pravda. Jiní to vidí tak, že Irving byl jeho mentor. Ne, Leonard to bral tak, a pořád to tak bere, že Irving byl v jeho životě velkým spisovatelem a velkým básníkem, velkým člověkem a také přítelem, ale nemyslím, že by Leonard byl v tom vztahu méně významným partnerem.“

Jak popsal Layton, Leonard „byl génius od prvního okamžiku, kdy jsem ho spatřil. Neměl jsem ho co učit. Mohl jsem mu otevírat dveře, což jsem dělal... Dveře projevů sexuality, dveře svobodného projevu a tak dále. A jakmile se mu otevřely, Leonard vykročil velmi sebevědomě po cestě... poněkud odlišné od té moje.“¹¹ Aviva říká: „Podle Leonardova slavného výroku ho Irving naučil, jak psát poezii, a on ho naučil oblékat se. Myslím, že Leonard psal lepší poezii a Irving se lépe oblékal, ale učili se jeden od druhého.“ A pokud jde o třídní rozdíly mezi nimi, říká: „Bylo to zajímavé. Leonard pocházel z Bel Air v Montrealu, ze zcela exkluzivního prostředí, a Irving se narodil ve slumu, ale když jsme si s Irvingem pronajímali dům, usadili jsme se co nejbliž oblasti, kde vyrůstal Leonard, a když si chtěl Leonard pořídit

nějaké bydlení, vábila ho Irvingova rodná stará čtvrť. Irving chtěl žít tam, odkud Leonard chtěl uniknout, a Leonard chtěl být tam, odkud chtěl uniknout Irving.“

Irving později o Leonardovi řekl, že „dokázal ve Westmountu objevit smutek. To chce génia. Byl schopen vnímat, že být bohatý a pohodlný plutokrat neznamená být šťastný.“ Jak Layton řekl, genialita je „schopnost – a velmi vzácná schopnost – vidět věci takové, jaké doopravdy jsou. Nenechat se ošálit.“¹² Leonard několikrát vzal Irvinga a Avivu do Belmont Avenue. „Často tam chodil, pořád tam měl svůj pokoj a myslím, že tam čas od času pobýval. Jednou, když Masha nebyla doma, jsme tam uspořádali velký večírek, jednu z těch divokých oslav, jak to tehdy chodilo, a někdo pozvracel její těžké damaškové závěsy. Udělali jsme tam neskutečný binec. Vzpomínám, jak jsme s Leonardem šli do kuchyně, on otevřel zásuvky a ukázal nám, jak tam Masha schovává každou kancelářskou svorku, každý cvoček, každý provázek, který se kdy v domě objevil.“*

Když se Aviva poprvé setkala s Leonardem, řekl jí podle jejích slov něco, „co už si možná ani sám nepamatuje, ale já si to pamatuji zcela přesně. Řekl mi, že předtím studoval na McGillově univerzitě práva. Jednoho dne se při učení podíval do zrcadla a bylo prázdné. Neviděl vlastní obraz. A v tu chvíli si uvědomil, že akademický život v jakékoliv podobě není pro něj.“ Rok nato se Leonard, vyzbrojený bakalářským diplomem, Petersonovou cenou za literaturu, titulkem na obálce časopisu *Le Forge* z března 1956 a především první vydanou knihou poezie *Porovnejme si mytologie*, zapsal jako postgraduální student na Kolumbijskou univerzitu a vyměnil tím Montreal za Manhattan.

* Podle Leonardova popisu v *Oblíbené hře* se v zásuvce našly i „oharky svíček nastřádané po letech šabesových večerů“, „mosazné klíče k zámkům, které už dávno vyměnili“, „párátka, co nikdo nikdy nepoužíval“ a „rozbité nůžky“.